

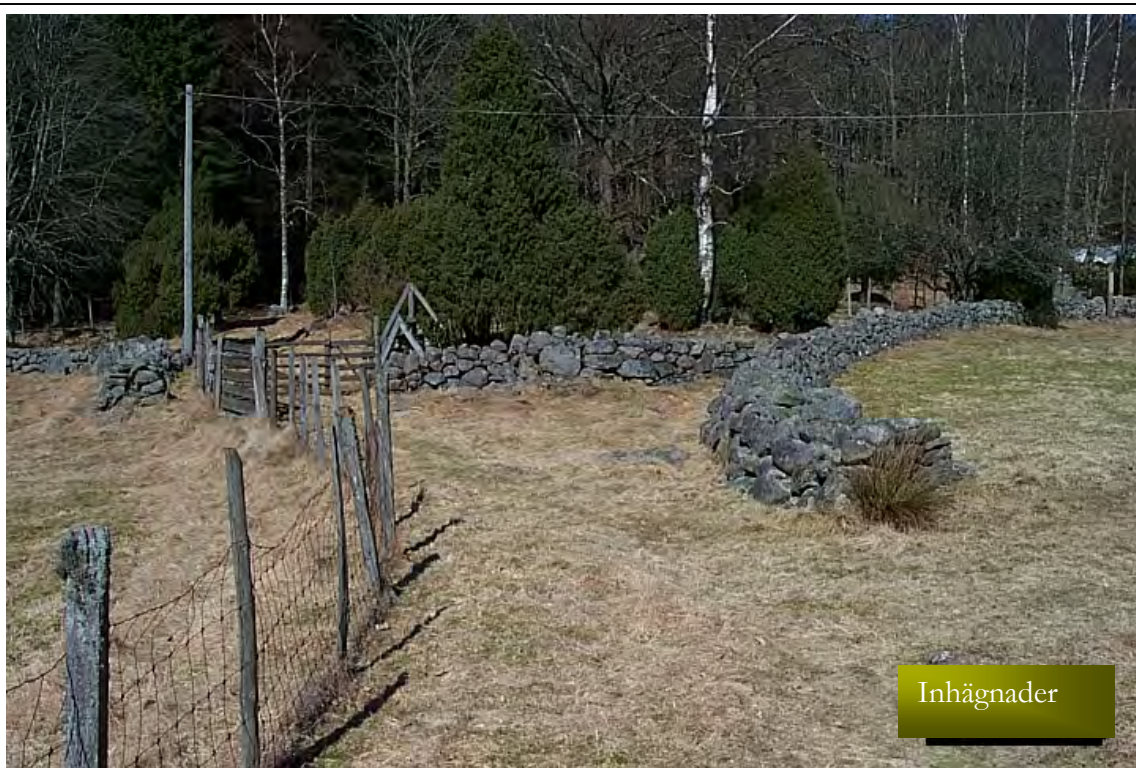

Kulturresevatet

RAMSHOLMEN s

odlingslandskap

Örby, Marks kommun

Inhägnader

BESLUTSHANDLING

Kommunalfullmäktige beslut
2005-04-26

KULTURRESERVATET RAMSHOLMENS ODLINGSLANDSKAP

Del av Örby-Skallared 1:1, Örby socken, Marks kommun, Västra Götalands län

Areal 74,2 ha varav	betesmark	14,2 ha
	åkermark	14,4 ha
	gårdstomt	0,5 ha
	betad skog/hagmark	43,8 ha
	skog fri utveckling	1,2 ha

Strandskyddsförordnande 100 meter utefter Dräggsjön och Lillasjön.

Beslut

Kommunen beslutar med stöd av 7 kap 9§ miljöbalken att förklara det område som avgränsats på bifogad karta som kulturresevat.

Reservatets namn ska vara **Ramsholmens odlingslandskap**.

Gräns mot väg 1526 skall vara 1,5 meter utanför bankfoten respektive utanför krönet på vägdikets bakkant. Eventuell breddning av väg kan utföras.

Syftet med reservatet

Syftet med reservatet är att bevara ett värdefullt kulturpräglad landskap samtidigt som den biologiska mångfalden i området förstärks. Reservatet ska bevara, vårda och tydliggöra områdets agrarhistoriska spår (från yngre stenålder och fram till ca 1900) i sammanhang med tillhörande boplatser, monument etc.

Kulturlandskap och fornlämningar

Stenåldern

I trakterna av Ramsholmen har flera fynd från stenåldern gjorts. Från den äldre stenåldern (s k mesolitisk tid) eller jägarstenåldern kommer t ex en boplat vid Öresjön där man hittat föremål av flinta som är typiska för denna tid. B la så har man funnit s k mikrospån, en sorts små, smala flintavslag vilka används i Västsverige från för ca 9000 år sedan till omkring 5000 år sedan. På den tiden bedrev människorna inget jordbruk och hade inga fasta bosättningar, istället drog de från plats till plats enligt ett årstidsbundet mönster. De levde på jakt, fiske och insamling. Från tiden efter jordbrukets införande, den s k yngre stenåldern eller bondestenåldern har också flera fynd gjorts. Bl a så har man funnit stridsyxor i mörk bergart från den boskapsskötarkultur som går under namnet stridsyxekulturen. Från den sista delen av bondestenåldern så har man hittat skafthålsyxor (också i mörk bergart) och flintspetsar.

Under bondestenåldern blev människornas bosättningsmönster gradvis fastare. Olika grödor som vete och korn kom att odlas. Husdjur som nötdjur, grisar, får och getter kom att födas upp. Jordbruket var ett enkelt hackbruk

Bronsåldern

Under bronsåldern blev klimatet gradvis svalare, särskilt under den senare delen. Boken och granen är nya trädslag som i slutet av perioden vandrade in i trakten. Människornas byggd bredde gradvis ut sig, jordbruket införde nya grödor som t ex hirs och havre, förutom vete och korn som redan fanns, och på djursidan var hästens ökade användning en viktig nyhet. Att bearbeta marken med årder var en metod som också spred sig vid den här tiden. Den sena stenålderns hällkistor ersattes gradvis av stora högt liggande gravrösen med skelettbegravningar. Under yngre bronsåldern ersattes dessa i sin tur av brandgravar i stensättningar. Under bronsåldern var också offer i våtmarker och vattensamlingar förekommande. Kanske döljer sig något sådant under Dräggsjöns yta?

Under bronsåldern började man också använda metall. I början importerade man färdiga bronsföremål, senare nöjde man sig att importera råvarorna tenn och koppar för att själva tillverka bronsföremålen.

Järnåldern

Under början av järnåldern blev klimatet kallare. Människorna förändrade gradvis sin jordbruksteknik. Man började att stalla djuren på vintern, vilket innebär att man kunde samla gödsel som man på våren kunde strö ut på åkrarna. Detta möjliggjorde ett mindre arealkrävande och mer intensivt jordbruk. Nya husdjur som infördes under järnåldern var höna, katt och gås. Grödor som råg och lin ökade i betydelse och ärtor, bovete och bönor infördes. Under järnåldern uppstod också byarna vilka ersatte bronsålderns mer ensamliggande gårdar. Järnålderns samhälle blev alltmer skiktat och ojämlikt och makt och ägande koncentrerades i färre händer. Krig och konflikter tycks ha blivit vanligare.

Under järnåldern kom stensättningar och högar att bli vanliga gravformer. Ofta samlades gravarna i gravfält. En viktig nyhet under denna period var ju förstås också användningen av järnet. Till skillnad mot den mjuka bronsen som oftast användes till prydnads- och statusföremål så blev järnet ett viktigt material i redskap och vapen.

I Ramsholmenområdet så härrör sig en del stensättningar och röjningsrösen troligen från den äldre järnåldern. De utgör en kontinuerlig fortsättning på den yngre bronsålderns lämningar.

Medeltid

Under medeltiden varierade klimatet och kunde stundtals vara kärvt. Stora förändringar i samhället skedde i och med att människorna övergick till den kristna tron och kyrkan fick fotfäste i landet. Kungamakten stärktes också och ägandet av jord övergick i stor omfattning från enskilda bönder till adel, kyrka, kloster och nyss nämnda kungamakt.

Under periodens första århundraden expanderade jordbruksbygden och flera nya bosättningar togs upp. Ett flertal av de byar och gårdar som bildades kom att leva kvar ända till skiftenas tid i slutet av 1700-talet och under 1800-talet. Nu infördes vändplogen i jordbruket och många av de bandformiga tegar man kan se i äldre tiders kartmaterial tillkom. Runt 1350 skedde så en tillbakagång i jordbruk och bosättning, bl a till följd av digerdöden. Det kom att dröja ända till 1500-talet innan verkningarna av den försvann och bebyggelse och jordbruk på allvar kunde expandera igen. När vi studerar den här tiden börjar skriftliga källor att bli ett allt viktigare komplement till de kunskaper vi skaffat oss via de arkeologiska lämningarna.

Nyare tid

Den nya tiden från 1500-talet och framåt såg en rad förändringar i samhällsorganisation och ägandeförhållanden. Makten över ägande, jordbruk och organisation kom allt mer att koncentreras i kronans och statens händer. Reformationen gjorde att den katolska kyrkan och klostren kom att försvinna. Klosterjorden övergick i den nya svenska kyrkans eller i kronans ägo. Under 1700- och 1800-talen skdde stora förändringar i jordbrukets organisation i och med skiftena då jorden omfördelades i större och rationellare enheter samtidigt som järnålderns och medeltidens byar splittrades. Med tiden följde också den industriella revolutionen med avfolkning av landsbygden och kraftig rationalisering av återstående jordbruk som följd. Dessa förändringar förändrade drastiskt det gamla odlingslandskapet vilket efterhand kom att bli en sällsynthet. Det hagmarks- och odlingslandskap som ännu finns kvar i Ramsholmenområdet är därför en mycket viktig källa till kunskap om hur delar av vårt land såg ut och brukades i äldre tider.

Fornminnen

Raä 158

Från den s k stridsyxe-kulturen härstammar en yxa som hittades vid gården Ramsholmen. Yxan var gjord av en svart bergart, troligen diabas, och hade ett borrat skafthål. Man tror att den här typen av yxor bars som statussymbol av stridsyxe-kulturens män. Människorna inom denna kultur var boskapsskötande nomader som med sina betande kreatursfloccar rörde sig genom det landskapet för omkring 4800 - 4300 år sedan. Lämningarna efter stridsyxe-kulturen hittas, främst i

inlandet i hela södra och upp i mellersta Sverige. Längs kusterna bredde under samma tid den skogprokeramiska kulturen ut sig. Dess människor var mer inriktade på jakt, fiske och växtinsamling och dess materiella lämningar skiljer sig också något från stridsyxekulturens. Troligen möttes de båda kulturernas människor, eftersom man hittat flera groprokeramiska boplatser ute vid hallandskusten rakt västerut inte så långt från Mark. Det verkar som om Marks kommun varit ett gränsland redan under stenåldern.

Raä 217 Hällkista

Under den yngre stenålderns sista del (senneolitisk tid, ca 2300-1800 f Kr) anlades runt om i Götaland och Svealand en mängd hällkistor. Hällkistan är en form av stenkammargrav där ofta flera döda kunde begravas. En hällkista består av upprättstående stenhällar arrangerade i en rektangel och indelade i två eller flera rum. Den täcks ofta av liggande takhällar. Hällkistorna kan variera i storlek från nästan tio meter i längd ned till ett par meter. Bredden är ofta mellan en och två meter. Sammanlagt finns i det i vårt land omkring 1500 hällkistor.

Den hällkista ni ser här är 3,5 meter lång, 1,5 meter bred och består av 5 hällar. Hällkistan ligger i en stensättning som är 8 meter i diameter.

Denna hällkista är inte utgrävd men vanligen brukar man i den här typen av lämningar finna, förutom rester av de döda, keramik och flintdolkar; de senare bars troligen av männen som en statussymbol.

Raä 159 (även 163 och 157 [1])

Detta röse är en grav vilken troligen härstammar från bronsåldern, 1800 - 500 före Kristus. Röset efterträder vid bronsålderns inledning hällkistan som den dominerande gravformen i våra trakter. Sedan lever röset kvar långt fram i järnåldern, till för ca 2000 år sedan. I trakterna runt Dräggsjön finns flera stora gravrösen, vilket visar att här legat en eller flera bosättningar.

Bronsålderns stora rösen ligger ofta högt och väl synligt i terrängen. Man anser att när det finns flera grisen i samma bronsåldersbygd så ligger ett av rösen ofta mer centralt medan andra kunde ligga på höjder i utkanten av bygden. Rösen ligger också i anslutning till områden med röjningsrösen vilka ger ytterligare indikationer om forna tiders bygd.

Nr?

Till bronsåldern hör detta skålgropsblock. Skålgropar är den vanligaste typen av hällristningar både i våra trakter och i övriga Sverige. Många teorier har förts fram om vad dessa ristningar egentligen betyder, bl a har man gissat att de använts i olika religiösa ceremonier, kanske i samband med offer av olika slag. I äldre tider gick ofta skålgroparna under beteckningen älvkvarnar och i folktron ansågs de vara platser där älvorna malde sin säd.

Raä 164, 218

Stensättningen är en gravform som har en mycket vid utsträckning i tiden. Den dyker först upp under den yngre bronsåldern för ca 3500 år sedan. Sedan anläggs stensättningar ända fram i vikingatid omkring 2400 år senare.

De äldsta stensättningarna är ofta helt stenfyllda utan att vara övertorvade medan de yngsta ofta är täckta med jord eller torv. Stensättningarna skiljer sig från rösen och högar genom att de har en flack profil istället för en välvd. Så gott som alla stensättningar är brandgravar, d v s de innehåller rester efter kremerade människor. Ibland kan små föremål, såsom dräktspännen ha nedlagts tillsammans med den dödes aska.

Vanligen är stensättningar runda men det förekommer även andra former såsom kvadratiska, rektangulära, ovala, oregelbundna, triangulära och skeppsformiga. Den stensättning ni ser här är av den vanliga runda typen. Ofta ligger de äldsta stensättningarna ensamma medan de efterhand kommer att samlas i grupper eller i gravfält av olika storlek.

(Litteratur: Selinge, K-G., 1986: Stensättningar med variationer. Om en fornlämningsterm – med västgötska exempel. *Arkeologi i Sverige* 1984. Stockholm.)

Raä 147, 219, 220, 250

Fossil åkermark är spår av mänsklig odling från olika tider och av olika slag. Ofta består de fossila åkrarna av mer eller mindre plana, stenröjda ytor eller tegar, kallade parceller, ibland med stenen liggande i röjningsrösen omkring. Tegarna kan vara avgränsade av terasskanter, vallar, stensträngar, diken eller fåror. De kan även ha olika form, blockformiga, oregelbundna eller bandformiga. Ibland kan de stenröjda ytorna vara helt plana, ibland konvexa och ibland konkava. Man kan i viss mån bedöma hur gamla de fossila åkrarna är beroende på hur de ser ut så och vilket läge de har i terrängen. Den här typen av lämningar har en spännvidd i ålder där de äldsta är från bronsåldern och de yngsta nästan nutida.

Raä 261, 262, 263

Röjningsrösen

De äldsta typerna av röjningsrösen kallas ofta för hackerör. De anses härröra sig från yngre bronsåldern och äldre järnåldern (från ca 700 före Kristus till omkring 400-talet efter Kristus). Hackerören ligger oftast på väl-dränerad moränmark ovanför högsta kustlinjen, d v s ovanför den nivå dit havet nådde som högst under tiden strax efter inlandsisens avsmältning. Områdena med hackerören kännetecknas ofta av att de täcker stora ytor. Detta anses bero på att dåtidens jordbrukare använde sina åkrar under en kortare period för att senare låta dem ligga i långtidsträda under många år. Under tiden så röjde man nya. Röjningsarbetet skapade ett flertal rösen som med tiden kom att täcka stora områden. De redskap som användes vid den här typen av åkerbruk var hackan och grävkäppen. De stenar man röjde ur åkrarna var inte större än att man kunde lyfta och flytta dem med ren muskelkraft.

Raä 148

Här kan man se resterna efter den gamla gåden Hult Nedergården. Denna gård flyttades vid mitten av 1800-talet till ”Två skyttlar-området”. Där kom den att bli fattiggård. Beslut togs i Örby kommun 1880 om att en fattiggård skulle anläggas och att man skulle inköpa hemmanen ett helt mantal Hult Storegården och ett halvt mantal Skallared. Nya byggnader uppfördes och år 1882 kunde de första klienterna (fattighjonerna) flytta in. Fattig- och åldringsvård kom därefter att bedrivas på gården fram till 1934; en del mentalsjuka var kvar där ända fram till 1946.

Idag är Två skyttlar en kurs- och konferensanläggning, en funktion som ligger långt från forna tiders fattigstuga.

Hults gamla gårdstomt är ungefär 70 gånger 50 meter stor och orienterad i öst-västlig riktning. Idag kan man på dess plats se flera husgrunder, bl a med spismursrösen. Centralt belägen finns också en brunn. En del av området har senare uppodlats varför alla de 15 byggnader som en gång legat här och som redovisas på 1815 års karta ej kan återfinnas idag. På området växer ett antal äppleträd.

Hult och de andra gårdarna i Ramsholmenområdet finns omnämnda redan i 1500-talets jordeböcker. Hult finns troligen belagd som gård redan i slutet av 1400-talet. Redan i de äldsta jordeböckerna är Hult uppdelad i två separat hemman, Nedergården och Övregården. På gamla kartor kallas de även Storegården och Lillegården. Flera äldre kartor kan idag berätta för oss om hur gården såg ut och hur dess ägor var indelade.

Som kuriosum kan nämnas att hemmansägaren Karl Johansson i Hult Lillegården på 1860-talet på gårdens ägor fann ett 1500-talsmynt, närmare bestämt en sachsisk ½-thaler med hertigarna Johan Kasimir och Johan Ernst bilder. Myntet var infattat i en ram och försedd med en ögla. År 1863 löstes det in av statens historiska museum i Stockholm.

Raä 248

Skallareds gamla gårdstomt. Försvann troligen vid mitten av 1800-talet och övergick då till fattigvård. Idag kan man på området se 3 husgrunder, varav två har rester efter spismur och en har en källargrund. Man kan även se enstensatt och igenfylld brunn, en gammal brukningsväg och en stenmur. På området syns också än idag terasserade och röjda odlingsytor och röjningsrösen. Skallares gamla gårdstomt ligger i södra delen av ett större område med

röjningsrösen och röjda odlingsytor, så kallad fossil åkermark. Skallared och de andra gårdarna i Ramsholmenområdet finns omnämnda redan i 1500-talets jordeböcker Skallared omnämns redan 1540 och var då ett klosterhemman.

Gamla gårdstomter (nr 148 Hult och nr 248 Skallared)

Hult hade år 1540 1 hemman.

Skallared hade 1540 1/2 hemman och var ett klosterhemman (1/2 [1]).

Ramsholmen hade år 1546 1/2 hemman och var ett klosterhemman (1/2 [1]). Dess namn kommer eventuellt av ett fornsvenskt mansnamn, Ram. Efterleden holmen betyder en upphöjd landsträcka mellan sjöar. År 1815 bestod Ramsholmen av två gårdar. Gården har vid ett tillfälle brunnit ned och nuvarande byggnader kommer från gården Skallared.

Klev hade 1546 1/2 hemman och var klosterhemman (1/2 [1]).

2 x 3 meter stort block. Ett 20-tal inknackade skålgropar. Groparna är lokaliserade till blockets högst belägna sydvästra parti.

Fattiggården Hult Nedergården

I slutet av 1800-talet flyttades Hult Nedergården. Den kom att uppföras igen på det område där två skyttlar idag ligger. År 1880 beslutade Örby kommun om att en fattiggård skulle anläggas och att man skulle inköpa hemmanen ett helt mantal Hult Storegården och ett halvt mantal Skallared. Nya byggnader uppfördes och år 1882 kunde de första klienterna (fattighjonerna) flytta in. Fattig- och åldringsvård kom därefter att bedrivas på gården fram till 1934. en del mentalsjuka var kvar där ända fram till 1946.

Andra minnesmärken

Linbasta

Inte långt från bronsåldersröset vid Ramsholmen, bland en mängd odlingssten och stengrunder ligger resterna av en linbasta.

En linbasta var en byggnad som användes för torkning av lin. Den hade en eldstad som man värmdde upp. Efter det lät man linet ligga och torka i eftervärmen.

Linberedning i gamla tider innehöll en rad arbetsmoment innan man förvandlat råvaran till färdig lintråd som gick att väva. Först skulle linet sås. Efter det fick man med jämna mellanrum rensa (luka) linåkern från ogräs. När linplantorna nått en viss storlek skulle de skördas. På det följde ett moment som kallas repning vilket innebar att man avskiljde frökapslarna från linhalmen. När detta var avklarat skulle linet rötas, d v s läggas fuktigt så att veddelarna efterhand lossnade från fibrerna. Efterföljande moment var att man i linbasta torkade det rötade linet och sedan bröt det, d v s man bearbetade linet så att veden skulle lossna från trådarna. Sedan återstod några moment när man avlägsnade de sista veddelarna och skiljde ut korta och långa fibrer (skättning och hägling), samt slutligen luggade upp det korta linet så att det blev ulligt och mera sammanhängande och sålunda bättre att spinna (kardning). Sedan kunde linet spinnas och sedermera vävas till tyg.

Myntfynd

År 1863 fann hemmansägaren Karl Johansson i Hult Lillegården en sachsisk 1/2-thaler med hertigarna Johan Kasimir och Johan Ernsts bilder (Madaï 3948) infattad i ram försedd med ögla, vikt 5 ort 50 korn. Inlöstes 1863 med 4 rdr 50 öre. Idag finns myntet i Statens Historiska Museum och har fyndnumret 3059.

Naturen

Dräggjön ligger centralt belägen i det forna odlingslandskapet. Den är idag omgiven av bland- och lövskog samt hag- och ängsmarker, främst gäller detta sjöns västra sida. Längs södra och östra delarna finns en hel del granskog.

Dräggsjön har en yta på 0,57 km² och är som djupast 13 meter. Den är belägen 91,6 meter över havet och 32,8 meter över Östra Öresjön varmed den är förbunden via en bäck. I sydväst mottager den vatten från Lilla Dräggsjön, eller Lillasjön som den oftast kallas, och omgivande våtmarker. Dräggsjön är en näringsfattig, oligotrof sjö med oftast långgrunda stränder bestående av sten och sand och med organiskt material i vikarna. Vegetationen består av vass, säv, starr, fräken, nate, näckros samt notblomster. Fisklivet i sjön utgörs av arterna gädda, abborre, mört, braxen och ål. Fåglar som kan iakttas vid sjön är bl a storlom och knipa. Till och ifrån har människan ändrat dess vattenföring. Den är troligen dämmd en gång på 1700-talet och den är sänkt i två omgångar, dels på 1940-talet och dels 1970. Idag kan man på många håll se en strandvall som minner om den tid när vattnet stod högre.

Bäcken som rinner ned mot Öresjön är 1 km lång och faller på denna sträcka mer än 30 meter. I äldre tider har man här tagit vara på kraften i det lilla vattendragets strömmande vatten. Flera kvarnar har legat längs dess lopp: två eller tre uppströms dagens landsväg och kanske så många som sju nedströms. Av de senare kan man fortfarande se resterna efter fyra. Kvarnarna omnämns i äldre handlingar och kan även ses på 1815 års karta.

Dräggsjön: dämmd söder om utloppet på 1700-talet. Sänkt i två omgångar 1942-43 och omkring 1970 (inga vattendomar). Längs bäcken från utloppet till vägen har legat två eller tre kvarnar (vid ställen som idag kallas kvarnalyckor).

- Huvudmålsättning med områdets skötsel är att synlig- och tydliggöra de kulturhistoriska spåren och lämningarna. Det pedagogiska värdet ska utnyttjas för information, bl a via en kulturstig genom reservatet.
- Markanvändningen ska så långt möjligt utgå från den odlingshistoriska markanvändningen med traditionell hävd som åkerbruk, naturvårdsinriktad betesdrift, plockhuggning och skötsel av landskapselement.
- Förutsättningar ska ges för biologiska kulturvärden (arter som är knutna till markanvändning som t ex ogödslade ängs- och hagmarker) ska kunna leva kvar..

Föreskrifter

Med stöd av 7 kap 5 § miljöbalken, om inskränkningar i rätten att använda mark- och vattenområden inom reservatet, är det utöver vad som annars gäller förbjudet att:

- sprida gödselmedel på naturbetesmarker eller i anslutning till landskapselement.
- sprida bekämpningsmedel.
- bedriva slutavverkning.
- schakta, tippa, fylla ut, nydika. Undantag för underhåll av befintliga VA-anläggningar.
- anordna upplag eller omarrondera marken. Undantag för virkesframkörsel och därmed förenat virkesupplag markerat på karta.
- bedriva täkt av berg, sten, grus eller jord.
- uppföra stängsel eller andra hägnader med undantag för bebyggd tomtplats eller för jordbrukets behov.
- uppföra radiomast eller anlägga luftledning.
- anlägga ny väg, parkeringsplats, campingplats utöver nedan, eller uppställningsplats för husvagnar.
- att uppföra helt ny nybyggnad för annat ändamål än för jordbrukets och friluftslivets ändamål.

Det är förbjudet att utan tillstånd från Marks kommun:

- gallra eller röja.
- lägga upp odlingssten från jordbruksdriften.
- markbereda andra områden än de som betecknats som åkermark i reservatets skötselplan.
- anlägga lägerplats för friluftslivets behov.
- Utföra till- eller påbyggnader.
- Utföra breddning av väg 1526.
- Uppföra nybyggnad för jordbrukets och friluftslivets behov.

För att tillgodose syftet med reservatet förpliktas med stöd av 7 kap 6§ miljöbalken ägare och innehavare av särskild rätt till fastigheterna att tåla sådana intrång i reservatet som:

- skötsel i form av ängsbruk, naturvårdsinriktad betesdrift, skötsel och underhåll av landskapselement, röjning, plockhuggning, restaurering av naturbetesmarker samt uppsättning och underhåll av stängsel enligt till beslutet hörande skötselplan.
- Utmärkning, anläggande av kulturstig och information om reservatet.
- undersökningar av markslag, landskapselement, växt- och djursamhällen samt arter, enligt redovisning under rubriken dokumentation och uppföljning i till beslutet hörande skötselplan.

Med stöd av 7 kap 30 § miljöbalken, om rätten att färdas och vistas i reservatet, är det utöver vad som annars gäller förbjudet att:

- elda utöver särskild angivna platser
- sätta upp tavla, skylt, affisch eller liknande anordning.
- utan tillstånd från Marks kommun anordna orienteringstävling.
- cykla utanför anlagd väg.
- framföra motorfordon utöver jordbrukets behov.
- ställa upp husvagn eller att tälta utan tillstånd från Marks kommun.
- skada röjningsrösen, stenmurar eller andra landskapselement (fasta fornlämningar är skyddade enligt kulturminneslagen).

Ovanstående föreskrifter ska inte utgöra hinder för förvaltare att genomföra eller upphandla den skötsel som ska genomföras enligt till beslutet hörande skötselplan.

Med stöd av 3§ förordning (SFS 1998:1252) områdesskydd enligt miljöbalken fastställer Marks kommun de mål och riktlinjer som framgår av den till beslutet hörande skötselplanen. Förvaltare för reservatet ska vara kommunen.

Skälen för beslutet

Reservatet är ett representativt exempel på ett kulturpräglad landskap i kommunen med väl bevarad kontinuitet i brukande av markslag och landskapselement. Fornlämningsbilden är typisk för sjuhäradsbygdens moränområden med förekomst av röjningsröseområden, med tillhörande gravtyper, som tyder på ett extensivt brukande under förhistorisk tid.

I reservatet förekommer de välhävda markslagen åker, naturbetesmark och betad skog, samt öppna diken, stenmurar, odlingsrösen och lövtuktade träd. Fornlämningar och andra kulturspår visar på att området använts sedan yngre stenålder. Röjningsröseområden av äldre sk hackerörstyp finns tillsammans med gravanläggningar som hällkista och gravrösen. Röjningsrösenas och åkerformernas variation i form och placering i området tyder på ett tidsomfång från ett extensivt brukande under bronsålder/äldre järnålder till nyare tiders mer intensiva bruk. T ex finns "hackerören" med sina stenröjda små ytor, 1700/1800-talets små

terränganpassade åkrar med välbyggda rösen, laga-skifteslandskapets åkrar med odlingsstenen upplagd i murar samt 1900-talets sammanhängande åkerytor. Det pedagogiska värdet är alltså stort genom spåren från en mängd olika tidsepoker inom ett begränsat område.

I naturbetesmarkerna finns en hävdgynnad flora med bl a darrgräs och backtimjan. Här och var finns träd och buskar representativa för det hävdade odlingslandskapet.

Området ingår som friluftsområde i översiktsplan. I naturvårdsplaner beskrivs området som lövskogsrikt odlingslandskap och frekventerat friluftsområde.

För att bevarandevärdena och de pedagogiska värdena ska finnas kvar måste den traditionella skötseln med naturvårdsinriktad betesdrift och åkerbruk med skötsel och underhåll av landskapselement fortsätta. Särskilt viktigt är att fornlämningar och landskapselement är väl synliga för besökarna och att sammanhangen i de olika tidsskiktens visuella landskap inte bryts. Hot mot bevarandevärdena är bland annat användning av gödselmedel på naturbetesmarker, ändrad markanvändning, minskad skötsel och igenväxning. Ny bebyggelse och rationellt skogsbruk är andra verksamheter som kan skada områdets bevarandevärden. Den historiska kontinuiteten förstärks av spåren efter Hults och Skallareds byar samt gården Ramsholmen och dess historia (4H-gård).

Marks kommun bedömer att Ramsholmens bevarandevärden, pedagogiska värden och tillgänglighet för allmänheten bäst skyddas och utvecklas genom ett bildande av kulturresevat. Ett resevat är helt i linje med det lokala och det nationella miljökvalitetsmålet *Ett rikt odlingslandskap*. Beslutet strider inte mot de allmänna hushållningsbestämmelserna i miljöbalken eller kommunens översiktsplan.

Ärendets handläggning

Initiativ till resevatet togs 1996 av arrendator samt Marks kommun föranlett av den landskaphistoriska utredning som utförts av Pär Connelid daterad 1995-12-18.

Informationsmöte har hållits.

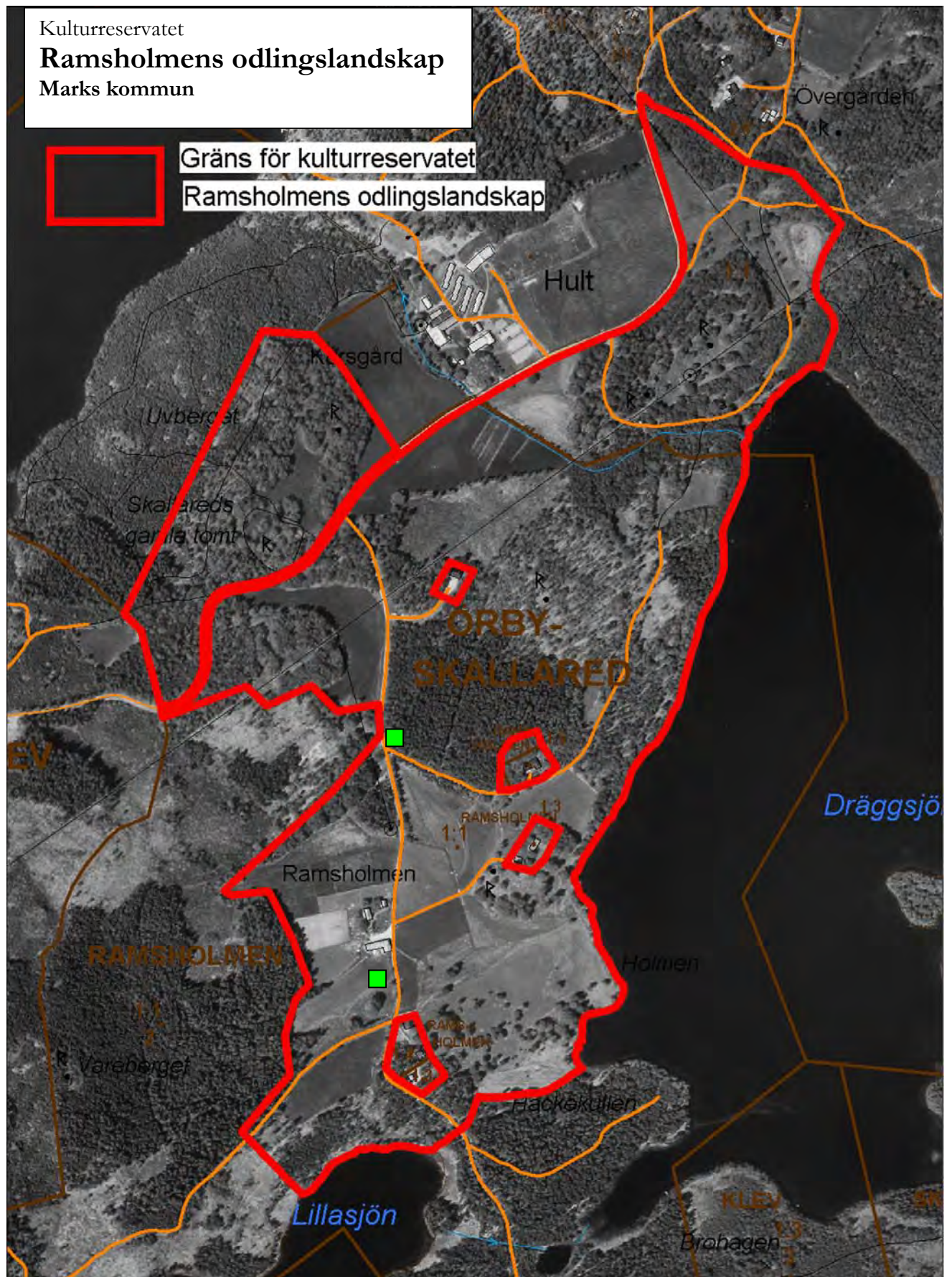
Ett förslag till beslut har varit på samråd hos markägaren, Länsstyrelsen i Västra Götalands län, Ramsholmens 4H-gård, Kinna naturskyddsförening, Skene-Örby hembygdsförening, Orienteringsklubben i Mark, Två Skyttlar, MFAB och enskilda tomtägare inom området samt ägare till särskilda rättigheter i området. Synpunkter inkomna under samrådstiden redovisas i bilaga 4.

Beslutet i detta ärende har fattats kommunfullmäktige 0000-00-00.

Detta beslut kan överklagas hos länsstyrelsen.

Bilagor

1. Karta
2. Skötselplan med kartor
3. Sakägarförteckning
4. Samrådsredogörelse

☒ Upplagsområden för timmer enligt servitut.

Skötselplan för kulturresevatet RAMSHOLMENS ODLINGSLANDSKAP

Syftet med resevatet

Syftet med resevatet är att bevara ett värdefullt kulturpräglad landskap samtidigt som den biologiska mångfalden i området förstärks. Resevatet ska bevara, vårda och tydliggöra områdets agrarhistoriska spår (från yngre stenålder och fram till ca 1900) i sammanhang med tillhörande boplatser, monument etc.

- Huvudmålsättning med områdets skötsel är att synlig- och tydliggöra de kulturhistoriska spåren och lämningarna. Det pedagogiska värdet ska utnyttjas för information, bl a via en kulturstig genom resevatet.
- Markanvändningen ska så långt möjligt utgå från den odlingshistoriska markanvändningen med traditionell hävd som åkerbruk, naturvårdsinriktad betesdrift, plockhuggning och skötsel av landskapselement.
- Förutsättningar ska ges för biologiska kulturvärden (arter som är knutna till markanvändning som t ex ogödslade ängs- och hagmarker) ska kunna leva kvar.

Kulturhistoriska värden i odlingslandskapet kring gårdarna Ramsholmen, Skallared och Hult

Området kring gårdarna Ramsholmen, Skallared och Hult innehåller stora landskapshistoriska värden. En mängd olika strukturer bygger upp flera landskapsdimensioner i såväl tid som rum. Dessa fossila odlingslandskap representerar olika sätt att indela och utnyttja resurserna i området. De pedagogiska kvaliteterna är uppenbara då man kan visa odlingssystem från en tidsrymd på flera tusen år där olika tidsskeden med såväl extensivt som intensiv markanvändning överlagrar varandra. Dessa kan sättas i sitt sammanhang med gravanläggningar, administrativa gränser, landskapselement och boplatser.

Hult

I områdets norra del finns Hult Storegården/Nedergårdens gamla gårdsläge med flera husgrunder samt två brunnar. Gårdstomten är delvis på välhävdat öppen betesmark. Storskifteskartan från 1815 visar 15 byggnader. Gårdsfunktionen flyttades (ej byggnaderna) i mitten av 1800-talet till det närbelägna ”Två Skyttlar-området”. I kanten av en på senare tid brukad åkerlycka, vilken inramas av en vällagd stenmur, återfinns resterna av en backstuga.

I östra delen av Hult Nedergården, Ladulyckekullen, finns små välavgränsade terränganpassade *fossila åkrar* med tydliga terasskanter och hak. Förekomsten av överlagrade äldre *röjningsrösen* är påfallande men det finns även distinkta röjningsrösen av yngre typ. På kullen finns även ett gravröse och en hällkista.

Ramsholmen

Den norra delen av Ramsholmen utgör, tillsammans med angränsande delar av Skallared, kärnområde avseende den historiska formuleringen av området med en sannolik datering till yngre bronsålder – äldsta järnålder. Området innehåller ett stort röjningsröseområde med rösen av den äldsta typen, s k hackerör vilka troligen tillkommit under en längre tids extensivt utnyttjande av marken. De korresponderar mot äldre åkerformer som krävt stor areal. Förhållandet att röjningsröseområdet breder ut sig även på Skallareds marker visar hur den yngre fastighetsbildningen, som bör ha etablerats senast under medeltid, överlagrar den äldre markanvändningen. I höjdläge finns två gravar i form av stensättningar. Skålgropar har nyligen upptäckts på ett block beläget i områdets höjdparti. Området består i huvudsak av lövskog.

Ramsholmens centrala del utgörs av ett öppet jordbrukslandskap med marker som betas av får och nötboskap. I området ligger 4H-gården Ramsholmen samt flera mycket välbevarade stenmurar. En relativt välbevarad fågata löper mot tidigare utmark i väster. På impedimenten mot Dräggsjön finns stora ytor av fossilt odlingslandskap med tydliga åkerformer av olika karaktär och ålder. I sluttningen mot Hackekullen i söder finns ett större område med flacka röjningsrösen. Nedanför detta, på lågt liggande fuktig mark, finns fossil åkermark av typen bandparceller avgränsade av diken. 5-6 diken löper parallellt med åkerytorna och ett dike löper runt dem. Åkern har troligen tagits upp senaste 150 åren ur slättermark. På ett impediment i de centrala hagmarkerna finns ett gravröse med brätte. Förutom röset kan man i området även finna rester efter stenbrytning samt rester efter en linbasta.

Skallared

I områdets östra del finns hagmark och f d inägomark kring Skallareds gamla tomtplats med fossil åkermark av sen typ. Åkermarken är välröjd med tydligt definierade avslutningsformer. Småskaligheten i odlingslandskapet illustrerar huvuddragen i den senare agrara utvecklingen. Rester av bebyggelse ligger på Skallareds gamla gårdstomt vilken övergavs på 1800-talet. På höjdpartiet ligger ett röse och en stensättning magnifikt placerade. Om man tänker bort dagens skogspartier finns en tydlig visuell kontakt med gravröset på Ladulyckskullen (Hult). Nordöst om dessa finns även ett område med röjningsrösen.

I de delar som gränsar mot Ramsholmens norra delar finns ett krön och nordsluttning som innehåller *fossil åkermark*. Möjligen är detta delar av ett centralt åkerparti tillhörigt Skallareds gård. Det huvudsakliga intrycket demonstrerar emellertid åtskilligt äldre brukningsformer än 1700-1800-tal. Flacka rösen med breda stensträngar, terasskanter och hak förekommer. Medeltida anknytning kan hypotetiskt vara aktuellt med tanke på att äldre kartmaterial visar på att området då var skogbevuxet. Välröjda *odlingsytor* i västra delen talar för ett brukande under de senaste 100-150 åren.

På de bergiga ytorna i längst väster finns fossila åkerytor. Minst tre av dessa har hållits i viss hävd under senare tid. Flacka röjningsrösen utan tydliga avslutningsformer tyder på ett överlagrat skede med extensivt nyttjande långt bakåt i tiden.

Källförteckning

Connelid Pär, 1995, *Landskapshistorisk utredning på delar av fastigheterna Ramsholmen, Hult Nedergården och Skallared, Örby sn i Marks kommun.* (stencil)

Hultengren S. och Stenström J, 1990, *Ängs- och hagmarker i Marks kommun.* Länsstyrelsen i Älvsborgs län rapport 1990:9.

Per Schillander, 1996, *Gårdbeskrivning över Ramsholmen, Örby.* Stencil. Marks kommun och Länsstyrelsen.

Länsstyrelsen *Fornlämningsregistret.*

Lantmäterikartor:

- Storskifte av utmarken, Galtholmsskogen, 1768; Henrik Georg Malmsten.
- Storskifte av kronoskatte rusthålet Hult Storegården; 1815-16; Jacob Johan Norrbohm.
- Konceptblad till häradskartan; 1890-97.

Skötsel

Fornlämningar och historiska landskapselement

I området finns ett flertal registrerade fornlämningar (rösen, stensättningar, hållkista, skålgropar samt bytomt) och landskapselement (t ex röjningsrösen, fossila åkrar, stenmurar, diken, husgrunder och brunnar). I reservatet finns flera större sammanhängande områden med äldre typer av röjningsrösen (sk hackerör) och små terränganpassade och terrasserade fossila åkrar.

Kvalitets- och skötselmål

Fornlämningar och landskapselement framträder tydligt i terrängen.

Skötselåtgärder

Lämpliga skötselåtgärder för att uppnå målen är gallring, röjning, slåtter och bete. Vid behov kan äldre diken associerade med åkerbruket rensas.

Anläggningar för friluftslivet

Kvalitets- och skötselmål

Skyltar som informerar om områdets kulturhistoriska värden samt ordningsregler finns vid reservatets entréer. En väl underhållen kulturstig med minst 10 informationsskyltar ger en inblick i områdets olika markanvändning och kulturvärden etc från stenålder fram till 1900-talets början.

Skötselåtgärder

Röjning och markering av kulturstig. Vid behov spångas stigen och förses med stängselpassage. Framtagande av skyltar.

Skötselområde S/H

Betad skog och/eller trädbärande hagmark med stort inslag av fornlämningar och landskapselement.

Kvalitets- och skötselmål

Området är välhävdat med ett välbetaget fältskikt där fornlämningar och landskapselement framträder tydligt. Området är fritt från slyuppslag.

Skötselåtgärder

Området betas med nöt och/eller får. Eventuellt sly röjs med jämna mellanrum. Vid behov gallras träd bort varvid träd med hagmarkskaraktär sparas. Lämpliga träd kan med fördel hamlas. Gödsel får inte tillföras. Eventuellt pedagogiskt bruk av fossila åkrar sker med äldre typer av grödor med inslag av åkerogräs.

Skötselområde B

Öppen eller glest trädbevuxen betesmark, såväl naturlig som kultiverad fd åkermark. I området finns hagmarksväxter som darrgräs och backtimjan. I området finns bl a röjningsrösen, fägata, jordkällare, gravröse, bytomt samt äldre åkerytor med parallella diken.

Kvalitets- och skötselmål

Området är välhävdat där fornlämningar och landskapselement framträder tydligt. Minst 90 % av arealen har en välbetad grässvål fri från igenväxningsvegetation och slyuppslag.

Skötselåtgärder

Området betas med nöt och/eller får. Betesrator putsas. Eventuellt slyuppslag röjs med jämna mellanrum. Gödsel får inte tillföras. Lämpliga träd kan med fördel hamlas. Eventuellt pedagogiskt bruk av fossila åkrar sker med äldre typer av grödor med inslag av åkerogräs.

Skötselområde Å

Åkermark som till stora delar utnyttjas som vall.

Kvalitets- och skötselmål

Området är välhävdat som åker, betes- eller slåttervall.

Skötselåtgärder

Området skördas, betas eller slås årligen. Handels gödsel får inte tillföras.

Skötselområde G

Gårdstomt för 4H-gården Ramsholmen med byggnader av särskilt kulturhistoriskt intresse.

Kvalitets- och skötselmål

Intrycket av gårdsplan med inhägnad trädgård i anslutning till mangårdsbyggnad, magasin och ladugård skall bibehållas. Återställningsåtgärder avseende fasadmateriäl, fönster och takbeläggning skall övervägas vid underhåll av mangårdsbyggnad.

Skötselåtgärder

Vid underhåll skall detta utföras inom ramen för det kulturhistoriska värdet.

Skötselområde S

Skogspartier utmed bäck och sjö (under strandlinjen före sjösänkningen).

Kvalitets- och skötselmål

Skog med stort inslag av död ved.

Skötselåtgärder

Inga åtgärder. Området lämnas till fri utveckling.

Uppföljning*Åtgärder*

Entreprenörer svarar för dokumentation av vilka åtgärder som genomförts och när de genomförts. Marks kommun svarar för uppföljning av de åtgärder som utförts under året.

Kvalitets- och skötselmål

Marks kommun ansvarar för uppföljningen av kvalitets- och skötselmålen enligt följande:

• Informationsskyltar och stigar	Uppföljning varje år
• Fornlämningar och landskapselement	Uppföljning vart annat år
• Hävd av markslag	Uppföljning vart femte år

Sammanfattning och prioritering av skötsel

Övergripande prioritering

Syftet med reservatet är bl a att visa på spår av äldre odlingslandskap. Det är av högsta prioritet att fornlämningar och landskapselement framträder tydligt för besökaren. Skötseln av reservatets kärnområde (se karta) har en övergripande prioritet.

Sammanfattning och prioritering

<i>Skötselåtgärd</i>	<i>När</i>	<i>Var</i>	<i>Prioritering</i>
Skötsel av fornlämningar och landskapselement	Årligen	G, S/H, Å, B	I
Rensning av äldre diken på fossil åkermark	Vart 10: e år	B (N om Hackekullen)	III
Kulturstig, anläggning	2006	Se karta	I
Kulturstig, skötsel	årligen	”-	I
Informationsskyltar	2006	”-	I
Bete	Årligen	S/H, B, (Å)	I
Betesputsning	Årligen	B	I
Röjningar	Vart annat år	S/H, B	II
Gallring	Vart 10: e år	S/H	III
Hamling av träd	Vart 5-7: e år	S/H, B	III
Pedagogisk odling av fossil åker	Årligen	S/H	III
Åker-/vallbruk	Årligen	Å	II
Uppföljning	Årligen-5: e år	Hela reservatet	I

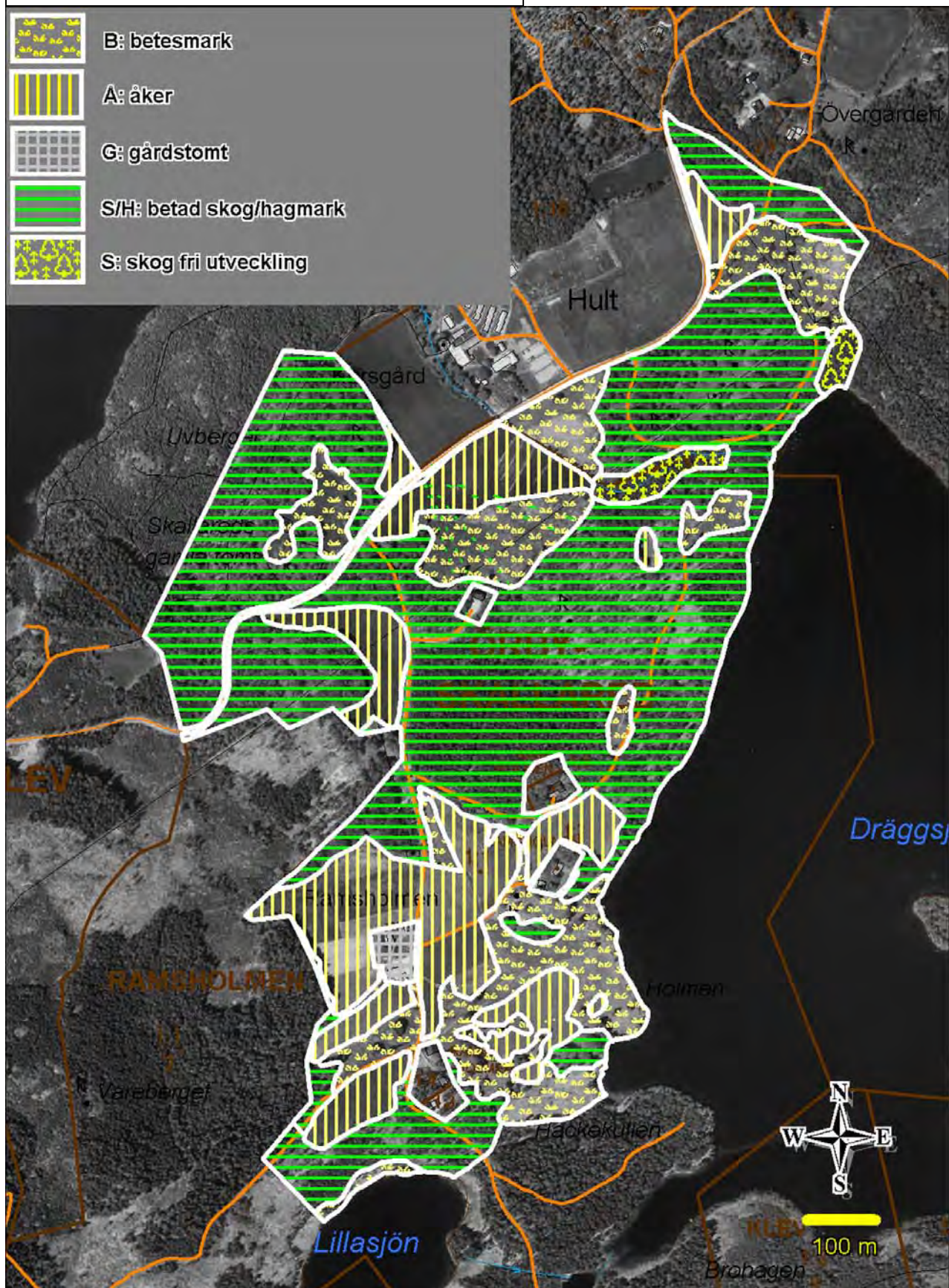
Kartor bilagor 2a och 2 b

Finansiering bilaga 2 c

Kulturreseptatet

Ramsholmens odlingslandskap

Marks kommun

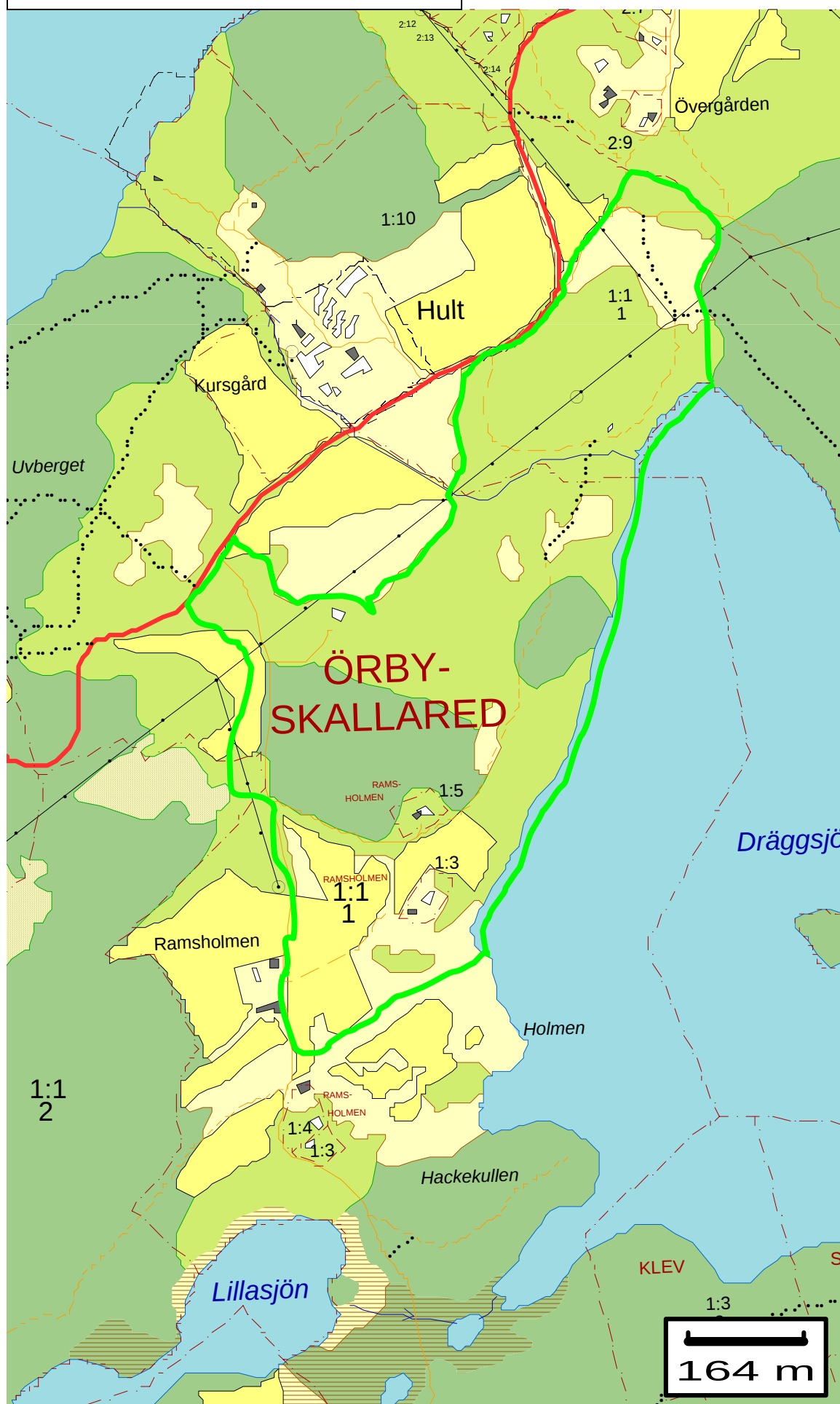
Kulturreseptatet

Ramsholmens odlingslandskap

Marks kommun

Skötselplan

 = Gräns för kärnområdet

KULTURRESERVATET RAMSHOLMENS ODLINGSLANDSKAP

Örby, Marks kommun, Västra Götalands län

SAMRÅDSREDOGÖRELSE

SBF Stadsplanering
Marks kommun
Kinna 2005-03-03

Bertil Larsson

Redogörelse från samrådsmöte med sakägare och fastighetsägare, 2 februari 2005

Bertil Larsson, stadsplanering och Hannes Nilsson, miljökontoret presenterade förslag till kulturresevat enliht miljöbalken.
Närvarande enligt närvarolista.

Följande synpunkter som framfördes har sammanfattats och kommenterats enligt nedanstående.

Synpunkter

Kommentar/åtgärd

Arvid Carlsson, Ramsholmen

Reservatet borde begränsas till västra sidan av väg 1526.

Uppdraget har varit att området skall ha en hög ambitionsnivå.
All mark tillhör Marks Kommun.

Hänsyn skall tas till en framtida vägrätning.

Zonen för vägrätning eller breddning ökas.
Föreskrift om tillståndsplikt finns.

AC redogjorde för nuvarande och farhågor för storlek på kommande EU-bidrag.

I budgeten anges möjligheter till bidrag för vissa åtgärder.
EU-bidragen söks i samråd med entreprenörer.

Behov av betesdrift påtalades.

Området kommer att betas i enlighet med skötselplanen.

Begränsa det sk kärnområdet.

Kärnområdet innehåller i olika delar representativa miljöer som kräver kontinuerliga insatser.

Begär nedgrävning av kraftledningen genom området.

Förslaget skall delges ledningsägarna.

Åke Henriksson, Ramsholmen 1:5

Vem har driftsansvaret för reservatet.

Kommunen genom Kultur- och fritidskontor.
Med engagemang från entreprenörer.

Ger reservatsbestämmelserna utrymme för breddning av enskild tillfartsväg till villorna.

Ja, med tillstånd från huvudmannen (kommunen).

Påverkar reservatet möjligheten till bygglov på tomterna.

Nej.

Hur tillgängligt kommer området att vara genom stigar och underhåll.

En "kulturstig" skall anläggas, delvis handikappsvänlig.
För övrigt normalt underhåll och tillgänglighet på hävdade vägar och stigar.

Finns det begränsningar som påverkar en försäljning av min fastighet.

Nej.

Anders Henriksson, Ramsholmen 1:5

Hur påverkas fiskerätten och fiskevårdande åtgärder?

Fiskevårdsbefrämjande åtgärder ingår i kulturresevatets koncept om de inte strider mot skötselplanen.

Tommy Claesson, Ramsholmen 1:1

Hur hanteras genom reservatsbestämmelsen servitutsrätten för virkesupplag?

Regleras genom reservatsbestämmelse som införes.

Per Gagner, Ramsholmen 1:3

Påverkas min uppfartsväg av reservatsregler?

Nej. Möjligen är önskemålet att vägarna inte asfalteras inom reservatet.

Richard Persson, Hult 1:2

Vad är skillnaden mellan detaljplan och reservat enligt kulturmiljölagen?

Detaljplan enl. plan- och bygglagen är vanligaste styrinstrumentet för bebyggelse och kan upprättas på kommunen respektive enskild intressents uppdrag. Bör ha stöd i översiktsplan. Möjligheten att bilda kulturresevat är föreskriven i Miljöbalken.

Finns det begränsning av detaljplane-läggning i omedelbar anslutning till reservatet?

Nej. Kan nämnas att för konferens-anläggningen Två Skyttlar finns detaljplan. Se ovan översiktsplanering.

Skrivelser har under samrådet inkommit från:

Ramsholmens 4H-gård

Vägverket

Kinna Naturskyddsförening

Arvid Carlsson

Länsstyrelsen i Västra Götalands län

Samråd tiden har varit 24 januari – 24 februari 2005.

Inkommen skrivelse/sammandrag

Kommentar/åtgärd

Ramsholmens 4H-gård

Brygga

Bryggan skall provas enligt Plan- och bygglagen.
Vattenområdet ligger utanför reservatet.

Kanotskjul

Byggnader skall provas enligt Plan- och bygglagen.
Enligt reservatets föreskrifter föreligger förbud mot nybyggnad för andra ändamål än för jordbrukets och friluftslivet.
Strandskydd gäller.
Som lägerplats för friluftslivets behov har särskilt område avsatts.

Gödsel

Området skall skötas i enlighet med hävdade metoder, så långt som möjligt.

Utveckling av gårdsverksamhet.

Konceptet ligger helt i linje med reservatets mening.

Vägverket

Avstånd till reservatsgränser från vägområdet.

Förslaget anpassas enligt vägverkets önskemål.

Kinna Naturskyddsförening

Acceptans- och inventeringsfrågor.

Synpunkterna läggs till handlingarna med tillstyrkan.

Arvid Carlsson, Ramsholmen

1. Områdets begränsning

Se kommentar i samrådsredogörelse.

2. Kärnområdets begränsning

Se kommentar i samrådsredogörelse.

3. Terrassåkrarna

Återställningen ingår i skötselplanen.

4. Hackbruk

Det ligger i konceptet att kunna vissa olika bruksformer på Ramsholmen.

5. Högspanningsledningen

Se samrådsredogörelse.

6. "Kommunala betesdjur"

Olika former för entreprenader, alternativt samarbete med bl a "kommunala betesdjur" ingår i konceptet.

7. Stängsel för djurhållning

Stängsling är en av de åtgärder som huvudmannen (kommunen) kommer att ansvara för.

Länsstyrelsen

Yttrande tillföres ärendet separat p.g.a. begärd remisstid.

§ 23

Dnr 2013-95 265

**Örby-Skallared 1:1 och 1:4 - Revidering av skötselplan för
Ramsholmen kulturreservat****Plan- och byggnadsnämndens beslut**

Plan- och byggnadsnämnden antar den reviderade skötselplanen för kulturreservatet Ramsholmens odlingslandskap.

Motivering till beslut

Syftet med skötselplanen är att beskriva lämpliga åtgärder för skötseln av kulturreservatet Ramsholmens odlingslandskap i form av till exempel gallring, röjning och bete. Skötseln möjliggör i sin tur att syftet med reservatet kan upprätthållas. Reservatets syfte är att bevara ett värdefullt kulturpräglad landskap samtidigt som den biologiska mångfalden i området förstärks. Reservatet skall bevara, vårda och tydliggöra områdets agrarhistoriska spår i sammanhang med tillhörande boplatser, monument etcetera.

Revideringen av skötselplanen stämmer överens med bestämmelserna och föreskrifterna i kommunfullmäktiges beslut om bildandet av kulturreservatet från 2005-04-26.

Revideringen av skötselplanen möjliggör att skötseln beskrivs och bedrivs på ett sådant sätt att syftet med kulturreservatet kan uppfyllas.

Ärendet

Syftet med revideringen av skötselplanen för kulturreservatet Ramsholmens odlingslandskap är att ersätta den gamla skötselplanen från 2005-04-26.

Ärendets behandling

Bygg- och miljökontorets tjänsteskrivelse daterad 27 februari 2013.

Förvaltningens förslag till beslut

Plan- och byggnadsnämnden antar den reviderade skötselplanen för kulturreservatet Ramsholmens odlingslandskap.

Dagens sammanträde

Arkeolog Jerry Helliker redogör för ärendet.

Ärendet diskuteras.

Ledamöternas förslag till beslut

Ordförande föreslår beslut enligt Bygg- och miljökontorets tjänsteskrivelse.

Förslaget antas.

Ramsholmens odlingslandskap

Örby, Marks kommun

**Revidering av skötselplan genomförd av
Bygg- och miljökontoret.**

Antagen 2013-02-27

Text: Kerstin Furth, Teknik- och serviceförvaltningen; Marks kommun

Jerry Helliker, Bygg- och miljökontoret, Marks kommun

Foto: Jerry Helliker

Omslagsbild: Linbasta i Ramsholmens odlingslandskap

Bygg- och miljökontoret

Marks kommun

511 80 Kinna

Innehåll

Kulturreseptatet Ramsholmens odlingslandskap	4
1. Syfte med reservatet	4
1.1 Syftet skall tryggas genom att:	4
2. Beskrivning	5
2.1 Administrativa data	5
2.2 Generell beskrivning av området	5
2.3 Det biologiska kulturarvet	7
2.4 Utförda fornminnes- och kulturhistoriska inventeringar i området	10
2.5 Kulturhistorisk beskrivning av Ramsholmenområdet	10
2.6 Kronologisk översikt över områdets kulturhistoria	11
2.7 Olika typer av Forn- och kulturlämningar i Ramsholmens odlingslandskap	14
2.8 Kulturhistoriska värden i landskapet	19
3. Skötsel av markområdena	20
3.1 Allmänna målsättningar med skötseln	20
3.2 Långsiktiga mål	20
3.3 Utgångspunkter vid indelning av skötselområden	22
3.4 Karta över skötselområden och delområden	22
3.5 Skötselområden med mål och åtgärder	23
4. Friluftsliv och praktiska arrangemang	36
4.1 Övergripande mål	36
4.2 Information och anläggningar	36
5. Gränsmarkering	36
6. Dokumentation och uppföljning	37
6.1 Skötselplanens revidering	37
7. Källförteckning	38
Bilaga 1 Kartor över nya skötsel- och delområden	40
Bilaga 1 (forts)	41
Bilaga 2 Tabell över forn- och kulturlämningar i skötselområdena	42
Bilaga 2 (forts)	43
Bilaga 2 (forts)	44
Förkortningar och hänvisningar	44
Bilaga 3 Skötselsammanfattning	45
Bilaga 3 (forts)	46
Bilaga 4 Kartor över utbredningen av forn- och kulturlämningar	47
Bilaga 4 (forts)	48

Kulturreservatet Ramsholmens odlingslandskap

1. Syfte med reservatet

Syftet med reservatet är att bevara ett värdefullt kulturpräglat landskap samtidigt som den biologiska mångfalden i området förstärks. Reservatet ska bevara, vårda och tydliggöra områdets agrarhistoriska spår (från yngre stenålder och fram till ca 1900) i sammanhang med tillhörande boplatser, monument etc.

1.1 Syftet skall tryggas genom att:

- Området skyddas från exploatering
- Skötsel av kulturreservatet där den historiska markanvändningen tydliggörs i form av bete, hamling av utvalda träd, betesputs för att efterlikna forna tiders tillvaratagande av resurser.
- Områdets fornminnen, kulturhistoriska lämningar och spåren av flera överlagrade odlingslandskap med lång tidshorisont bevaras och tydliggörs.
- Information finns tillgänglig och pedagogisk verksamhet bedrivs till exempel i form av informationskartor, broschyrer och stig med skyltar vid olika objekt.
- Skyddsvärda växt- och djurarter knutna till det historiska landskapet ges förutsättningar att överleva i livskraftiga populationer.

2. Beskrivning

2.1 Administrativa data

Del av Örby-Skallared 1:1, Örby socken, Marks kommun, Västra Götalands län

Areal 74,2 ha varav	betesmark	13,5 ha
	Åkermark	14,4 ha
	Gårdstomt	2 ha
	betad skog/hagmark	41,1 ha
	skog fri utveckling	3,2 ha

Strandskyddsförordnande 100 meter kring Dräggsjöns och Lillasjöns stränder.

Gräns mot väg 1526 är 1,5 meter utanför bankfoten respektive utanför krönet på vägdikets bakkant. Eventuell breddning av väg kan utföras.

2.2 Generell beskrivning av området

Ramsholmen är ett av landets första kommunala kulturresevat. Området ligger i Örby socken, mellan Östra Öresjön och Dräggsjön och är 74.2 hektar stort. Det omfattar delar av fastigheterna Hult, Skallared och Ramsholmen, vilka alla ägs av Marks kommun.

Området innehåller flera olika miljö- och naturtyper. Huvuddelen består av gles lövskog och öppen mark. Ett par mindre bestånd av granskog finns också. Större delen av reservatsområdet betas av får, nöt och hästar.

Inom reservatets gränser finns en rad fornminnen och andra kulturhistoriska lämningar. Här finns bland annat gravar från sten- brons och järnåldern samt ett block med skålgropar. Vidare kan man finna många spår av odling från en rad olika tidsepoker. Dessa syns i form av åkerytor, terrasser, terrasskanter, åkerhak, röjningsrösen och stenmurar. I området finns rester av två gårdstomter, Hult Nedergården och Skallared, samt en befintlig gård, Ramsholmen. Här finns också lämningar efter backstugor och jordkällare samt resterna av en torkstuga för lin, en så kallad linbasta.

Karta över Ramsholmens odlingslandskap

Geologi och mark

Reservatets höjdparter täcks av morän fylld med stora mängder sten och en del block. Dessa höjder ligger mestadels över högsta kustlinjen, d v s den nivå dit havsytan nådde i slutet av istiden, och moränen som deponerades där är näringsrik, men stenig, vilket har påverkat områdets karaktär och haft stor betydelse för odling och markutnyttjande. På en del ställen kan man också se berg som går i dagen. I låglänta delar av området, speciellt strax norr om Dräggsjön kan marken ibland vara sank och kärliknande.

Dräggsjön

Dräggsjön är av central betydelse för området. Denna sjö har en yta på ca 55 hektar och är som djupast 13 meter. Den är belägen 91,6 meter över havet och 32,8 meter över Östra Öresjön med vilken den är förbunden via en bäck. I sydväst tar den emot vatten från Lilla Dräggsjön, eller Lillasjön som den oftast kallas, och från omgivande våtmarker. Dräggsjön är en näringsfattig (oligotrof) sjö med oftast långgrunda stränder bestående av sten och sand och med organiskt material i vikarna.

Vegetationen består av vass, säv, starr, fräken, nate, näckros samt notblomster. Fiskarterna i sjön är gädda, abborre, mört, braxen och ål. Fåglar som kan ses vid sjön är bland andra storlom och knipa.

Till och från har människan ändrat sjöns vattennivå. Den är troligen dämd en gång på 1700- talet och sedan sänkt på 1800-talet och på 1940-och 1970-talen. Idag kan man på många håll se den gamla strandvallen som tydligt visar att vattnet tidigare stått högre.

På 1815 års storskifteskarta kallas sjön för Aborrasjön.

Bäcken som rinner ned mot Öresjön är ca 1 km lång och faller på denna sträcka mer än 30 meter. I äldre tider har man här tagit vara på kraften i dess strömmande vatten. Flera kvarnar har legat längs bäckens lopp.

2.3 Det biologiska kulturarvet

Växtligheten i reservatet är ett resultat av äldre tiders hävd och markslag. Övervägande delen av området är täckt av lövskog med ek och björk med inslag av tall, gran, rönn, ask, asp och al. Buskar i området är bland andra en och hassel. Här finns även gräsarter som till exempel kruståtel som främst växer under träden och tuvtåtel som växer på öppnare marker.

Delar av de områden som på häradskartan från 1890-97 var lövskog och som med största sannolikhet betades, är idag värdefulla blandlövhagar med ek, björk och andra lövträd samt en flora som innehåller indikatorarter för naturlig fodermark som grönvit nattviol, liten blåklocka, prästkrage, svinrot, stagg och backtimjan.

Blandlövhagarna sammanfaller också delvis med områden som klassas som nyckelbiotoper och objekt med naturvärden. En nyckelbiotop är en miljö där det finns djur och växtarter som finns med på rödlistan över hotade arter. I nyckelbiotopområdena i reservatet finns värdefulla torrträd med insektshål och gångar, träd med bohål, lågor av ädellövträd, grova ekar samt vedsvamp och tickor.

Till vänster: Blandlövhagar enligt Inventering av ängar och hagar i Mark (2004). Till höger: Nyckelbiotoper (rött) och objekt med naturvärden (gult) enligt Skogsstyrelsens informationssystem Skogens pärlor.

Områden som inte uppfyller kraven på att vara nyckelbiotop kan ändå vara viktiga för den biologiska mångfalden. Dessa klassificeras (av Skogsstyrelsen) som "objekt med naturvärden". Ofta är det områden som kommer att utvecklas till nyckelbiotoper i framtiden, om de lämnas orörda eller vårdas med naturvårdsinriktning.

Blandlövhagar finns i sydöstra delen av reservatet, centralt, i väster på och kring Skallareds gamla gårdstomt och i norr på den så kallade Ladulyckekullen och Hults gamla gårdstomt. I norra delen av området och centralt finns även objekt med naturvärden, i det här fallet värdefulla lövskogsområden.

På Ladulyckekullen växer gles lövskog bestående av ek och björk med inslag av spridda enar. Vid Hults gamla gårdstomt finns ett bestånd av gamla fruktträd, bland annat äppleträd, som blivit kvar sedan gården brukades. Här kan man även se gamla hamlade askar. Man kan på en storskifteskarta se att Ladulyckekullen var föremål för småskaligt jordbruk med mindre åkerytor. När gården Hult upphörde på 1880-talet så verkar denna odling ha upphört och kullen använts till bete istället. Lövskogen tog över och idag är Ladulyckekullen betad hagmark. Västra delen av kullen klassas som nyckelbiotop med bland annat värdefulla döda träd, grova ekar och träd med bohål.

I centrala och norra delarna av reservatet kan man se mindre bestånd av hassel. Vid en mindre hålvägssträckning nära dagens gångväg genom reservatets centrala del (skötselområde 5) finns ett bestånd som ger intryck av att vara anlagt.

Längs Dräggsjöbäcken och längs sjöstranden växer mindre bestånd av gran. I norr finns ett lågt liggande kärliknande område med al. Det var så sent som på 1890-talet en vik av sjön. Denna torrlades senare i samband med att sjön sänktes och det därefter bildades en sumpskog med inslag av al och björk. I området norr om viken fanns det på 1800-talet ängsmark med inslag av åker. Idag växer det granskog strax öster om reservatsgränsen och öppen betesmark väster om gränsen.

Utsnitt ur Häradskartan från 1890-97

I sydväst längs Lillasjöns norra strand växte i slutet av 1800-talet barrskog. Idag finns här blandskog som övergår i kärrliknande våtmark närmast stranden.

I norr, väst och i syd finns områden som idag är öppen betesmark. De var på slutet av 1800-talet uppodlad åkermark. I norr och väster fanns också områden med ängsmark och även mossmarker.

Hänsyn till djurlivet

I reservatet har flera fåglar sina häckningsplatser. Till det kommer ytterligare arter som har sina rastplatser här eller som bara tillfälligt utnyttjar området. En del av arterna är sällsynta och kräver speciell hänsyn. Till dessa arter hör främst den rödlistade mindre hackspetten. För att ge dessa fågelarter en god livsmiljö har holkar satts upp i reservatet.

Andra fåglar som häckar eller har iakttagits i reservatet är bland andra knipa, storlom, skarv, gröngöling, stjärtmes, svartvit flugsnappare, rödstjärt, mindre flugsnappare, koltrast, ringtrast och ormråk.

Inom reservatet finns ett flertal andra djurarter. Bland annat förekommer fridlysta kräldjur såsom skogsödla och kopparödla.

2.4 Utförda fornminnes- och kulturhistoriska inventeringar i området

I Ramsholmenområdet har flera inventeringar ägt rum. År 1959 inventerades området av Riksantikvarieämbetet i samband med upprättandet av en ekonomisk karta. 1987 inventerade man igen, denna gång inför revideringen av kartan. 1995 gjorde kulturgeografen Per Connelid en kulturhistorisk utredning av Ramsholmen inför eventuell reservatsbildning. Året därpå beskrevs området i en gårdsbeskrivning över Ramsholmen tillsammans med skötselråd av Per Schillander.

En översiktlig inventering av Ramsholmen med närområde gjordes också 2003. Då upptäcktes bland annat två stenåldersboplatser vid stranden av östra Öresjön strax utanför Ramsholmenområdet. År 2005 gjordes ytterligare en översiktlig inventering inför bildandet av reservatet. Då registrerades ett tjugotal forn- och kulturlämningar, bland andra det redan av Pär Connelid uppmärksammade skålgropsblocket mitt i området. År 2007 lät Länsstyrelsen i Västra Götalands län utföra en specialinventering av fossil åkermark i Örby socken, vilken även innefattade Ramsholmenområdet. Vid inventeringen kompletterades flera områden med röjningsrösen och nya inrapporterades. Ett par mindre utgrävningar utfördes också.

2.5 Kulturhistorisk beskrivning av Ramsholmenområdet

I områdets norra del finns tomten efter Hult Nedergården med ett antal husgrunder, två brunnar, hamlade träd, stenmurar, åkermark och bevarade fruktträd. På storskifteskartan kan man se att här har legat ett 10-tal byggnader. Gårdsfunktionen flyttades på 1880-talet till det närbelägna Två Skyttlar-området. I kanten av en på senare tid brukad åkerlycka, vilken inramas av en vällagd stenmur, återfinns resterna av en (möjligtvis två) backstugor.

Längre söderut, på Ladulyckekullen finns små välavgränsade terränganpassade fossila åkrar med röjningsrösen, åkerytor, terrasskanter och åkerhak. Förekomsten av äldre röjningsrösen är stor men det finns även distinkta röjningsrösen av yngre typ. På kullen finns även ett röse från bronsålder eller äldre järnålder och en hällkista från sen stenålder.

I reservatets västra del finns hagmark och före detta inägomark kring Skallareds gamla gårdstomt med fossil åkermark från nyare tid, främst 1800-tal. Åkermarken är välröjd med tydligt definierade avslutningsformer. Småskaligheten i odlingslandskapet illustrerar huvuddragen i den senare agrara utvecklingen. Rester av bebyggelse ligger på Skallareds gamla gårdstomt, vilken övergavs på 1800-talet.

Norr om gårdstomten finns ett område med fossil åker som sträcker sig upp på en höjd. Längst upp på höjden ligger ett röse och något som kan tolkas som en stensättning. Dessa lämningar visar på ett avsevärt äldre skede av traktens odlingshistoria med rötter i bronsåldern och äldre järnåldern. Denna odlingsmark överlagras på sina ställen av yngre röjningsrösen och åkermark. Runt omkring kullen finns yngre åkermark, tillhörande Skallared, som man kan se på 1890-97 års ekonomiska karta.

På de bergiga ytorna längst i väster finns fossila åkerytor. Minst tre av dessa har brukats under senare tid. Flacka röjningsrösen utan tydliga avslutningsformer tyder på ett överlagrat skede med extensivt unyttjande långt bakåt i tiden.

Den norra och centrala delen av Ramsholmen utgör, tillsammans med angränsande delar av Skallared, ett historiskt kärnområde i reservatet. Området innehåller en mängd röjningsrösen av äldsta typ (så kallade hackerör) från omkring 2000 års ålder och yngre, vilka troligen tillkommit under en längre tids extensivt utnyttjande av marken.

Förhållandet att röjningsröseområdet breder ut sig västerut in på Skallareds marker visar hur den yngre fastighetsbildningen, som bör ha etablerats redan under medeltiden, överlagrar den äldre markanvändningen. I höjdläge finns en stensättning (möjligtvis två) och ett block med skålgropar. Området består huvudsakligen av lövskog.

Ramsholmens södra del utgörs av ett öppet jordbrukslandskap med marker som betas av får, nötboskap och hästar. I området ligger gården Ramsholmen samt flera mycket välbevarade stenmurar. En relativt välbevarad fägata löper mot tidigare utmark i väster. På impedimenten (åkerholmar och liknande inte odlingsbara ytor) mot Dräggsjön finns stora ytor av fossil åkermark med tydliga åkerformer av olika karaktär och ålder. I sluttningen mot Hackekullen i söder finns ett större område med flacka röjningsrösen. Nedanför detta, på lågt liggande fuktig mark, finns åkermark av typen bandparceller avgränsade av diken. Fem till sex diken löper parallellt med åkerytorna, och ett dike löper runt dem. Åkern har troligen tagits upp inom de senaste 150 åren ur slåttermark. På ett impediment i de centrala hagmarkerna finns ett gravröse med brätte med datering bronsålder eller äldre järnålder. Ett mycket yngre skede av verksamheten i rösets närhet illustreras av ruinen av en linbasta, samt ett mindre stenbrott. Det öppna landskapet syns tydligt redan på häradskartan från 1890-97.

Ett av de stora värdena i Ramsholmenområdet är de många spåren efter en mycket lång tid av mänsklig närvaro.

2.6 Kronologisk översikt över områdets kulturhistoria

Den kronologiska översikten illustrerar det tidsdjup med lämningar från olika perioder, från stenåldern till nyare tid, som finns representerat inom reservatets område.

Stenåldern (ca 10000 f kr-1800 f kr)

I trakterna av Ramsholmen har flera fynd från stenåldern gjorts. Från den äldre stenåldern (mesolitisk tid) eller jägarstenåldern kommer till exempel en boplats vid Öresjön där man hittat föremål av flinta som är typiska för denna tid. Bland annat så har man funnit mikrospån, en sorts små, smala flintavslag vilka användes i Västsverige för mellan 6000 och 10000 år sedan. På den tiden bedrev människorna inget jordbruk och hade inga fasta bosättningar, istället drog de omkring från plats till plats enligt ett årstidsbundet mönster. De levde på jakt, fiske och insamling av växter.

Från tiden efter jordbrukets införande, dvs den yngre stenåldern, eller bondestenåldern har också flera fynd gjorts. Bland annat så har man hittat stridsyxor i mörk bergart från den boskapsskötande kultur som går under namnet stridsyxekulturen. En sådan yxa har även hittats i Ramsholmenområdet.

Från den sista delen av bondestenåldern härrör sig hällkistorna, en sorts stenkammargravar. En sådan finns på Ladulyckekullen.

Under äldsta delen av stenåldern steg landet ur isen och täcktes av örtvegetation. Denna ersattes efterhand av en blandskog av tall och hassel. För ca 8000 år sedan kom så området att täckas av en ädellövskog av ek, alm och andra ädellövträd.

Bronsåldern (1800 f Kr-500 f Kr)

Under bronsåldern blev klimatet gradvis svalare, särskilt under den senare delen. Dock var det fortfarande varmare än idag. Ramsholmenområdet täcktes av ädellövskog uppbrutet av små röjningar och betesland. Den uppodlade bygden bredde gradvis ut sig och nya grödor som havre och hirs, förutom de redan förekommande sädesslagen korn och vete, blev vanligare. När det gäller husdjur kom hästen att användas mer och mer. Att bearbeta marken med årder var också en viktig jordbruksmetod som spred sig vid den här tiden.

Under bronsåldern började man använda metall. Först importerade man färdiga bronsföremål, sedan lärde man sig att tillverka brons och importerade istället råvarorna.

När det gäller gravskick så kom den sena stenålderns hällkistor att ersättas av stora högt liggande gravrösen med skelettbegravningar (i vissa delar av landet var stora högar vanligast). Även gravar under flat mark förekom. Under yngre bronsåldern ersattes skelettgravarna av brandgravar i rösen och stensättningar. Dessa gravformer kom att användas ända fram till kristendomens införande i landet för ca 1000 år sedan. I Ramsholmenområdet förekommer både gravrösen och stensättningar. Något av rösen kan vara från bronsåldern. I närområdet, utanför Två Skyttlar finns även en bosättning från denna tid vilken undersökts av arkeologer.

Under bronsåldern utvecklades också klippkonsten i form av hällristningar. Den i våra trakter vanligaste formen av dessa ristningar är skålgropar, små gropar inhuggna i berg, block och stenar. I Ramsholmen finns ett känt block med ett tjugotal skålgropar. Ristningarnas betydelse är osäker men de anses ha haft ett samband med dåtidens religiösa föreställningar och riter.

Järnåldern (500 f Kr-1050 e Kr)

Under början av järnåldern blev klimatet kallare. Efterhand kom nya trädslag som gran och bok att vandra in i området. Den rena ädellövskogen kom på sina håll att efterträdas av blandskog.

Människorna förändrade gradvis sin jordbruksteknik. Man övergick mer och mer till att stalla djuren under vintern, vilket innebar att man kunde samla ihop deras gödsel som man på våren kunde strö ut på åkrarna. Detta möjliggjorde ett mindre arealkrävande jordbruk. Behovet av hö som vinterfoder ökade också vilket betydde att man utvecklade teknik för att slå och ta hand om höet.

Nya husdjur som infördes under järnåldern var höna, katt och gås. Grödor som lin och råg ökade i betydelse och ärtor, bovete och bönor infördes. Under järnåldern uppstod också byar som på många ställen ersatte bronsålderns mer ensamliggande gårdar. Järnålderns samhällen blev mer och mer skiktade och ojämlika och ägandet koncentrerades. Krig och konflikter blev vanligare.

En viktig nyhet under järnåldern var användningen av järn. Till skillnad mot det mjuka bronset, som ofta användes till prydnads- och statusföremål, så blev järn ett viktigt material i redskap och vapen.

Under den här tiden kom stensättningar och högar att bli viktiga gravformer. Ofta samlades gravarna i gravfält.

De rösen och stensättningar man ser i området kan mycket väl härröra sig från den äldre delen av järnåldern.

I Ramsholmen är antagligen delar av den fossila åkern, med små flacka röjningsrösen som sträcker sig upp på höjderna, från denna tid. Dessa områden kan innehålla gravar, vilka kan vara svåra att skilja från röjningsrösen till utseendet och vilka ibland verkar att ha integrerats i och dolts bland röjningsrösen.

Spår av den yngre järnåldern kan också ses i landskapet. Det vet man tack vare en datering av träkol från en terrasskant i den södra änden av Ladulyckekullen. Dateringen, vilken gjordes vid Länsstyrelsens inventering 2007, visade på vikingatid.

Medeltiden (1050-ca 1500)

Under medeltiden varierade klimatet och kunde ibland vara kärvt. Träd som gran och bok ökade i antal och en del av ädellövslogen kom att ersättas av blandskog. Stora förändringar i samhället skedde och människorna blev kristna. Kyrkan och kungamakten stärktes och ägandet av jord övergick i stor omfattning från enskilda bönder till adel, kyrka, kloster och krona.

Under periodens första århundraden expanderade jordbruksbygden och flera nya bosättningar togs upp. Flera av de byar och gårdar som bildades kom att leva kvar ända till skiftenas tid på 1700- och 1800-talen. Nu infördes vändplojen i jordbruket och många av de bandformiga tegar som man kan se i äldre tiders kartmaterial tillkom.

Runt 1350 inträdde så en tillbakagång i jordbruk och bosättning, bland annat till följd av digerdöden. Det dröjde ända in på 1500-talet innan verkningarna av den försvann och bebyggelse och jordbruk åter kunde börja expandera igen. En del av den gamla odlingsmarken återkoloniserades.

Skriftliga källor från den här tiden blir ett allt viktigare komplement till de kunskaper vi skaffar oss via de arkeologiska lämningarna.

De gårdar som finns i Ramsholmen idag har sitt ursprung i medeltiden. De var då kyrkohemman tillhörande Gudhems kloster. Under reformationen blev de indragna till kronan och blev så småningom frälse- och skattehemman.

En terrasskant i södra delen av Ramsholmenområdet har vid inventeringen 2007 daterats till de två århundradena efter den senmedeltida agrarkrisen, vilken var den nedgångsperiod som började omkring 1350.

Nyare tiden (ca 1500-nutid)

Den nya tiden från 1500-talet och framåt medförde en rad förändringar i samhällsorganisation och ägandeförhållanden. Makten över ägande, jordbruk och organisation kom allt mer att koncentreras i kronans och statens händer. Reformationen gjorde att den katolska kyrkan och klostren försvann. Klosterjorden övergick i den nya svenska kyrkans, adelns eller statens ägo.

Under 1700- och 1800-talen skedde stora förändringar i jordbrukets organisation. Då omfördelades mycket av jorden i och med skiftena och större och rationellare enheter skapades. Detta gjorde att järnålderns och medeltidens byar splittrades. I slutet av 1800- och in på 1900-talet kom också många vattendrag att rätas ut, sjöar att sänkas och våtmarker att torrläggas.

På en storskifteskarta från 1815 (innefattande Hult Nedergårdens ägor, inklusive Ladulyckekullen) kan man se hur husen, ägorna och åkrarna var belägna precis innan skiftet. Man kan också se ett antal kvarnar längs Dräggsjöbäcken, ett vittnesmål om en viktig lokal husbehovsindustri. Kvarndriften kan ha varit orsak till att sjön höjdes på 1700-talet. Två av kvarnarna kan ses idag i form av kvarnstenar och husgrunder vid bäckens nedre lopp vid Två Skyttlar.

På 1800- och 1900-talen skedde också den industriella revolutionen med dess avfolkning av landsbygden och kraftiga rationalisering av det återstående jordbruket. Dessa förändringar omskapade det gamla odlingslandskapet vilket efterhand kom att bli alltmer sällsynt.

Delar av det i dag synliga kulturlandskapet stammar från 1800- och det tidiga 1900-talet. Från denna tid kommer stenmurarna, en del odlingsrösen och många av åkrarna, samt husgrunderna.

Av 1890-97 års ekonomiska karta (häradskartan) framgår det att Ladulyckekullen och reservatets norra och centrala delar vid denna tid till stor del bestod av skogsklädd betesmark. Dock fanns det en del åkermark vid Hults gårdstomt och i nordvästra spetsen av reservatsområdet. Även i väster längs Dräggsjöbäcken och vid nuvarande lägerytan vid sjön fanns det åkerlyckor. På området vid Skallareds gårdstomt fanns också åkrar. Mest åkermark låg i områdets södra del runt omkring gården Ramsholmen.

2.7 Olika typer av Forn- och kulturlämningar i Ramsholmens odlingslandskap

Hällkista

Under den yngre stenålderns sista del anlades runt om i Götaland en mängd hällkistor. En hällkista är en sorts stenkammargrav bestående av upprättstående stenhällar arrangerade i en rektangel och ibland indelade i flera rum. Den täcks av liggande takhällar. Hällkistorna har ursprungligen varit helt eller delvis täckta av jordhögar eller stensättningar. De kan variera i storlek från ett par meter upp till mer än tio meter i längd. Bredden är ofta mellan en och ett par meter. I vårt land finns det ungefär 1500 exemplar av denna gravform. I Marks kommun finns ett tjugotal.

Hällkista på Ladulyckekullen

Hällkistan uppe på Ladulyckekullen i Ramsholmen är tre och en halv meter lång, en och en halv meter bred och består av fem hällar. Den ligger i en stensättning som är åtta meter i diameter. Hällkistan visar på människans närvaro i området under slutet av stenåldern eller början av bronsåldern, och bidrar till förståelsen av gravseder och kultiska bruk.

Rösen

Röset är en gravform som har sitt ursprung i den äldre bronsåldern och som sedan använts ända fram till införandet av kristendomen för knappt tusen år sedan. Ett röse har en välvd profil och består mestadels av stenar av ganska enhetlig storlek. Röset kan ha olika kantkedjor, brätten och liknande yttre detaljer. Rösets inre kan innehålla hällkistor av sten, kammare av trä eller stenkretsar av olika form.

Bronsålderns rösen ligger ofta högt och väl synliga i terrängen. Under järnåldern, särskilt dess yngre del, så ingår de oftare i gravfält och ligger också närmare dagens bebyggelse. Den yngre järnålderns rösen är oftast också mindre än bronsålderns och den äldsta järnålderns.

I Ramsholmen finns tre rösen. Deras läge och storlek antyder att de troligen härrör sig från bronsåldern eller äldre järnåldern. Även i närområdet utanför reservatet finns ett par liknande rösen. Röset är en relativt vanlig fornlämningsform i hela Marks kommun med ett 90-tal registrerade exemplar. Rösena antyder kultiska bruk, revirhävdande och manifestationer av makt. Med deras hjälp kan man möjligtvis få en glimt av kultens och maktens landskap under bronsåldern och den tidiga järnåldern.

Stensättning

Stensättningen är en typ av grav som användes under mycket lång tid. Den dyker först upp under den yngre bronsåldern för ca 3000 år sedan och används ända fram i vikingatid 2000 år senare.

Stensättningarna känns igen på sin flacka profil som skiljer dem från rösen och högar som har en välvd profil. Stensättningar kan ha flera olika former, runda, oregelbundna, rektangulära, avlånga,

skeppsformiga, tresidiga och tresidiga med insvängda sidor (treuddar). De kan vara stenfyllda eller övertorvade, d v s helt eller delvis täckta med jord eller torv. En rund stensättning finns registrerad i Ramholmen.

I Marks kommun finns omkring 200 stensättningar, en del solitära och andra ingående i gravfält eller gravgrupper.

Fornlämningsliknande lämningar

I Ramsholmenområdet finns tre lämningar som går under beteckningen fornlämningsliknande lämning, och som liknar stensättningar men där man varit osäker på om det verkligen rört sig om sådana.

Skålgropar

Skålgropar är en sorts hållristningar som består av små gropar inknackade i berg, klippväggar, block och lösa stenar. De flesta av dem dateras till bronsåldern. Skålgropsblocket i Ramsholmen har ca tjugo gropar på ovensidan. Det ligger i anslutning till ett område med röjningsrösen och en stensättning. Skålgroparna visar på religiöst bruk och kult inom området. I Marks finns ett tjugotal förekomster registrerade.

Fossil åker

Fossil åker är en beteckning för flera typer övergiven av odlingsmark. Den kan bestå av olika strukturer såsom åkerytor av varierande form, som kan vara belägna på terrasser och vara försedda med terrasskanter och åkerhak. En terrass uppstår då åkern ärjas (plöjs med årder) eller plöjs i sluttande mark så att en horisontell yta bildas. Terrassens nedre ände kallas terrasskant. Ett åkerhak är den övre delen av åkerterrassen som bildar en nedskärning.

Fossil åker innehåller ofta ett antal röjningsrösen, d v s stenar som plockats upp och slängts ihop vid röjning av åkrar och annat röjningsarbete. I Ramsholmenområdet finns det ett flertal områden med fossil åker. Speciellt röjningsrösen är talrika och förekommer i hundratal och varierar i storlek och ålder.

Under senare år har det genom arkeologiska utgrävningar visat sig att många av de äldre områdena med röjningsrösen också innehåller gravar. Dessa gravar är mestadels brandgravar, det vill säga gravar där man kremerat de döda och lagt aska och benrester i graven. Vissa gravar har redan i anläggningsskedet maskerats som, eller täckts av ett röjningsröse. Många gånger har det också visat sig att dessa blandformer mellan röjningsrösen och gravar ligger i utkanten av ett röjningsröseområde, som för att inringa och rituellt befästa den hävdade marken. De ligger alltså inte på de markerade krön i landskapet där gravar traditionellt återfinns. I röjningsrösen har man även hittat deponerade fynd av föremål som tyder på att de offrats eller nedlagts i någon form av religiöst eller symboliskt syfte.

Den äldre fossila åkermarken bör ses som en del i en helhet där även begravning och kult ingått som element. Dessa områden bör ges större uppmärksamhet och skydd än vad som tidigare varit fallet, och många områden som idag klassas som övriga kulturhistoriska lämningar kommer att omklassificeras till fasta fornlämningar och få ett starkare lagskydd.

Den fossila åkermarken och röjningsröseområdena är en rikligt förekommande fornlämningstyp i Marks kommun och inåt landet. Fler områden hittas vid olika typer av inventeringar. I Ramsholmen utgör den fossila åkermarken en mycket viktig del av områdets karaktär.

Gårdar och gårdstomter

I reservatet finns två gårdstomter samt en befintlig gård (Ramsholmen). Gårdarna finns omnämnda redan i 1500-talets jordeböcker.

De två gårdstomterna är rester av Hult Nedergården (Storegården) och Skallared. Den förstnämnda innehåller flera husgrunder samt två brunnar. Gårdstomten ligger delvis på välhävdad öppen betesmark.

Hult finns troligen belagd som gård redan på 1400-talet. Redan i de äldsta urkunderna är gården uppdelad i två separata hemman, Nedergården och den strax utanför reservatet belägna Övregården, vilken finns kvar än idag. År 1791 skatteköptes Hult och brukades därefter av flera ägare. På 1815 års Storskifteskarta kan man se att det då fanns omkring 15 byggnader på Hult Nedergårdens område. År 1881 såldes gården till dåvarande Örby kommun och ägorna införlivades med det fattighus som byggdes där konferenshotellet Två Skyttlar nu ligger.

Gården Ramsholmen skatteköptes år 1734. Av och till kom den att delas upp i två brukningsenheter med olika ägare. 1869 slogs delarna ihop igen med en gemensam ägare. År 1880 brann gården Ramsholmen ned. Året därpå tog man mangårdsbyggnaden från Skallared och flyttade den till Ramsholmen istället.

Skallared slogs samma år ihop med Hult Nedergården och kom att ingå i det nya fattighusets marker.

Gården Skallared omnämns redan 1540 och var då ett klosterhemman. År 1751 skatteköptes den och kom att brukas av enskilda ägare. Idag kan man vid gårdstomten se grunden av boningshuset, med spisröse, grunderna av ett par ekonomibyggnader och lämningar efter en källare. Man kan även se en stensatt och igenfylld brunn, en gammal brukningsväg och en stenmur. På området syns också terrasserade och röjda odlingsytor och röjningsrösen.

Gårdstomterna och resterna av de ägosystem och odlingsmark som tillhört dem utgör en viktig och värdefull del av kulturresevatets karaktär.

Backstugor/torp

Vid Hult Nedergården ligger resterna av en eller två backstugor. En backstuga var en byggnad som låg på ofri grund, d v s den låg på mark som inte tillhörde den som bodde i stugan. Backstugorna placerades ofta på utmarken eller gränsen till utmarken på ställen där den inte låg i vägen för bete eller odling. De som bodde i en backstuga var ofta bland de fattigaste och de försörjde sig många gånger på att göra olika dagsverken på gården, eller via olika slags hantverk. Vissa av de så kallade backstusittarna (de som bebodde backstugorna) var sjuka eller gamla och kunde inte arbeta. Då försörjdes de genom allmänna medel. I den bäst bevarade av backstugorna vid Hult Nedergården skall det enligt lokalbefolkningen ha bott en man som försörjde sig på att rosta kaffe åt andra.

Även nära föreningen OK Marks klubbstuga finns rester av en backstuga, "Ruters lyckor"

Ett torp var också en mindre fastighet på ofri grund där det ingick en bit mark så att innehavaren kunde vara delvis självförsörjande med jordbruksprodukter. Torp och backstugor kallas i antikvariskt språkbruk för lägenhetsbebyggelse.

Husgrund historisk tid

Vid norra änden av Dräggsjön ligger resterna av en mindre byggnad som inte direkt kan knytas till någon gård eller verksamhet. Sådana här fristående byggnadsrester brukar benämnas "husgrund historisk tid" i inventeringsrapporter. Denna byggnad kan ha haft med skytte eller jakt att göra, i och med närheten till den gamla skjutbanan vid Dräggsjön.

Linbasta

I södra delen av reservatet, inte långt från ett röse, bland odlingssten och gammal åkermark ligger grunden till en linbasta, som var en byggnad som användes för torkning av lin. Byggnaden hade en eldstad av sten vilken man fortfarande kan se resterna av. Linbastan indikerar odling och beredning av lin.

Jordkällare

Väster om gården Ramsholmen ligger en välbevarad jordkällare. Den bör ha tillhört gården och använts för förvaring av rotfrukter och andra livsmedel. Norr om den, strax utanför reservatsgränsen, finns resterna av ytterligare en jordkällare som tillhörde backstugan Horn Eriks.

Färdvägar, hålvägar

I området finns några äldre vägsträckningar. Den längsta av dem har en sträckning som väl stämmer överens med den väg som på 1890-97 års ekonomiska karta går mellan Ramsholmens och Skallareds gårdar. Väster om denna ligger tre kortare äldre vägsträckor, delvis av hålvägskaraktär. En hålväg är en väg där slitaget från de som gått på vägen, i kombination med rinnande vatten och andra faktorer, gjort att den grävt sig ned i marken och format en dikesliknande fåra. Förutom dessa gamla vägsträckningar finns det också brukningsvägar och stigar av senare datum i området. De gamla vägsträckningarna är av stor vikt för att förstå dåtidens kommunikationer och hur människor rört sig i landskapet.

Hällbro

En av de äldre vägsträckningarna anknyter till en hällbro över Dräggsjöbäcken. Bron består av en stor stenhäll. Bron är ett intressant exempel på hur man i äldre tider löste kommunikationstekniska problem i samband med korsandet av vattendrag.

Hällbro i Ramsholmen

Gränsstenar

Nära hällbron samt söder om OK Marks klubbstuga finns två objekt som har tolkats som gränsstenar. De visar inte längre på någon befintlig gräns men är viktiga indikationer på äldre ägandeförhållanden.

Bebyggelse

Ramsholmens gård bestående av bostadshus (1882), ladugård (1876), hönshus, ekonomibyggnad. Gården är en kvarleva från en tid då det fanns fler gårdar som brukades och gav försörjning åt områdets människor.

2.8 Kulturhistoriska värden i landskapet

Området kring gårdarna Hult, Skallared och Ramsholmen innehåller stora landskapshistoriska värden. En mängd strukturer bygger upp flera landskapsdimensioner i såväl tid som rum. Det fossila odlingslandskapet representerar olika sätt att indela och utnyttja resurserna i området. De pedagogiska kvaliteterna blir tydliga då man i reservatet kan visa odlingssystem från en tidrymd på ett par tusen år eller mer, där olika tidsskeden med såväl extensiv som intensiv markanvändning överlagrar varandra. Dessa kan sättas i samband med gravanläggningar, administrativa gränser, landskapselement och boplatser.

3. Skötsel av markområdena

3.1 Allmänna målsättningar med skötseln

- Målsättningen med områdets skötsel är att bevara samt synlig- och tydliggöra de kulturhistoriska spåren och lämningarna. Det pedagogiska värdet ska utnyttjas för information, bland annat via en kulturstig genom området.
- Markanvändningen ska så långt möjligt utgå från den odlingshistoriska markanvändningen med traditionell hävd som åkerbruk, betesdrift, plockhuggning och skötsel av landskapselement, hamling av träd samt slätter för att ta vall..
- Den biologiska mångfalden i området skall förstärkas och förutsättningar skall ges för biologiska kulturvärden (arter som är knutna till markanvändning som till exempel ogödslade ängs- och hagmarker). Dessa arter ska få kunna leva kvar, till exempel grönvit nattviol, liten blålocka, prästkrage, svinrot, vårbrodd, stagg och backtimjan.

3.2 Långsiktiga mål

Genom skötseln skall man för framtiden bevara spåren från områdets odlingshistoria och mänskliga verksamhet. Den skall även bidra till att man kan bevara de delar av det biologiska arv som tillhör detta landskap.

Området skall skötas på så sätt att man kan gestalta främst 1800-talets odlingslandskap, varifrån vi har kartor som visar hur det såg ut, men även kunna se spåren av den långa tidshorizonten av mänsklig verksamhet. Spåren från äldre tider skall synliggöras så att de framträder tydligt, det vill säga kulturlämningar skall vara fria från täckande sly, buskar och träd. De kulturhistoriska sammanhangen och relationen mellan olika kulturlämningar och spår av markanvändning, och deras förhållande till den omgivande naturen skall tydligt framgå.

Skötselåtgärder skall leda till att reservatet i framtiden kan vara en resurs för kunskap om den mänskliga närvaron och markanvändningen i området. Reservatet skall kunna illustrera de olika spår som finns av denna närvaro. En skötsel som framhäver de kulturella spåren bidrar också till att göra reservatet tillgängligt för forskning och pedagogik.

Genom skötseln skall man försöka åstadkomma att dagens markanvändning motsvarar och illustrerar äldre tiders bruk.

Växtlighet och markslag skall motsvara det man kunnat se i äldre tider. Förutsättningar skall också ges för biologiska kulturvärden och biologisk mångfald.

Skyltar och broschyrer skall berätta om och förklara områdets historia, dess kulturhistoriska lämningar och det biologiska arv som finns i området.

Reservatet skall vara lätt att röra sig i. Gångstigar skall vara väl skötta och rensade så att reservatets olika delar är lätt tillgängliga. Stigar och leder skall vara tydligt utmärkta, informationskartor och broschyrer skall finnas tillgängliga.

Fornlämningar

Kulturhistoriska lämningar i form av till exempel stenbroar och vissa av de färdvägar som används skall behålla den funktion de har och skötas därefter. Fornlämningar och kulturhistoriska lämningar som förlorat sin ursprungliga funktion skall vårdas på ett sådant sätt att de är väl synliga i landskapet. Vissa träd och buskar som traditionellt har lämnats kvar intill kulturhistoriska lämningar skall inte tas bort. Det gäller till exempel fruktträden intill gårdstomten efter Hult Nedergården.

Åkermark

Åkerlyckor bör hållas öppna för att åskådliggöra äldre tiders åkerbruk. Man kan om möjligt komplettera skötselåtgärder med plöjning av åkerytor så att de tydligt syns mot omgivningen. Även slåtter kan förekomma på vissa ytor.

Betesmark

Skötselområdena sköts som betesmark. Betesdjur är till exempel får, nöt eller häst. Betesdrift skall ske under hela eller delar av vegetationssäsongen från april till oktober.

Nyckelbiotoper

I reservatet ligger fyra områden som klassats som nyckelbiotoper. Innan eventuell avverkning inom dessa områden skall samråd hållas med Skogsstyrelsen.

Bebyggelse

Byggnaderna som tillhör Ramsholmens gård sköts av ägaren. Åtgärder föregås av dialog med byggenheten på Bygg- och miljökontoret, Marks kommun. Trädgården bör ge ett skött intryck. Körbärsträdet på gården och de andra fruktträden bör bevaras och lönnar hamlas.

Övrig bebyggelse i reservatet är OK Marks klubbhus, Kinna naturskyddsförenings klubbhus samt kommunens stuga vid reservatets lägerplats.

Sjön

Längs sjöstranden löper en strandvall. Den hålls väl synliggjord för att bibringa förståelse för hur sjöns vattenstånd har förändrats genom åren (sjön var höjd på 1700-talet, men sänkt i omgångar på 1800- och 1900-talen).

Dräggsjöbäcken

Längs med Dräggsjöbäcken bör en zon av växtlighet sparas längs vattnet. Döda träd i och invid bäcken bör inte tas bort eftersom sådana gynnar djurlivet i och vid bäcken. Dräggsjöbäcken löper längs delområdena 9C, 9B och 9A, 5D, 5B samt skötselområde 8.

3.3 Utgångspunkter vid indelning av skötselområden

Kulturresevatet indelas i nio skötselområden, varav områdena ett, fem, sju och nio i sin tur är uppdelade i mindre delområden. Skötselområdena numreras från söder till norr. Delområdena betecknas med bokstäver. Gränserna för skötselområdena och delområden framgår av kartor. Den nya indelningen bygger dels på geografi och dels på utbredningen av forn- och kulturlämningar.

3.4 Karta över skötselområden och delområden

Reservatsgräns

Gräns för skötselområde

Gräns för delområde

Tomt som inte tillhör resevatet

Beteckning för delområde A

3.5 Skötselområden med mål och åtgärder

Skötselområde 1

Ramsholmens gård, fägata, jordkällare, åkrar, odlingsrösen, stentipp, sluttning ned mot Lillasjön med blandskog.

Beskrivning

I mitten av området ligger Ramsholmens gård med bostadshus, ladugård och en mindre byggnad och inhägnad trädgård, samt en fägata mellan stenmurar. På gården finns ett omkring 150 år gammalt körsbärsträd. Gården omges av öppen betesmark och åker. I väster gränsar området till ett större bestånd granskog. Där finns ett par jordkällare, en som tillhört gården Ramsholmen och en som tillhört torpet Horn Eriks, och även röjningsrösen. Strax söder om gården finns en åkerholme. Den omges av stenmurar. Ännu längre åt söder tilltar en glest skogstäckt sluttning ned mot Lillasjön. Här finns en del röjningsrösen och äldre åkerytor. I sydväst finns en tätare lövskogsvegetation. Närmast sjön ligger ett kärliknande strandområde.

Skötselområdets öppna karaktär och dess åkerformer syns tydligt redan på 1890-97 års ekonomiska karta. Man kan där även se att längst i söder fanns det ett bestånd av barrskog ned mot Lillasjön. Norr därom fanns det en åker omgärdad av barrskog i söder och lövskog i norr. Redan på den tiden fanns det ett större åkerområde som omslöt gården Ramsholmen. I nordväst låg det ett våtområde och västsydväst om det låg det en långsmal äng. Denna äng är idag en nyckelbiotop med beteckningen lövskogslund. Den innehåller arter som ek och vårtbjörk. I flera träd syns hackmärken efter hackspett.

Kvalitetsmål

Området är väl betat. Dess bruksningshistoria syns tydligt genom väl framhävda åkerytor, stenmurar och fossil åker.

Skogsområdena brukas med ålderdomligt skogsbruk med plockhuggning där ädellöv gynnas och granen begränsas. Risgranar/evighetsträd bevaras. I områdets tydliggörs de natur- och kulturvärden som ingår i dem.

Gården visar på bebyggelsens integration i omgivande odlingslandskap. Gården används för småskaligt jordbruk. Trädgården är välskött med bevarade fruktträd. Lönnarna som finns vid gården hamlas och det stora körsbärsträdet i trädgården är bevarat som vårdträd.

Fägatan sydväst om gården visar på äldre tiders djurhållning och hur djuren rörde sig mellan gård och betesmark.

Jordkällaren är väl framröjd och visar på äldre tiders förvaring av livsmedel.

Brukningsvägen genom området är tydlig och visar på kommunikationen genom området.

Hela skötselområdet är väl betat och hävdad. Betesputs eller ålderdomligt åkerbruk sker på åkermarken. Skyltar finns vid forn- och kulturlämningar.

Skötselmål

Delområde 1 A

Lövskogsområdet längs i nordväst (som räknas som nyckelbiotop) skall betas och hindras från att bre ut sig in på den öppna marken. Granar tas successivt bort. Den öppna marken hålls öppen främst med bete så att landskapets element och strukturer klart framträder. Detta uppnås med tidigt och relativt hårt bete.

Innan avverkning i nyckelbiotop skall samråd ske med skogsstyrelsen.

Byggnaderna som tillhör Ramsholmens gård sköts av ägaren. Åtgärder föregås av dialog med byggenheten på miljö- och byggnadskontoret vid Marks kommun. Marken runt gården sköts enligt gällande föreskrifter för reservatet och skötselavtal upprättas. Trädgården bör ge ett skött intryck. Körsbärsträdet på gården och de andra fruktträderna bör bevaras och lönnar hamlas.

Fägatan strax sydväst om gården hålls fri från buskar, löv och sly så att den är väl synlig och dess funktion framgår.

Den öppna marken söder om fägatan, betas och hålls öppen. Håll betesmarken med åkerholmen och de två ekarna väl rensad och ge ekarna fritt spelrum runt kronorna. Håll stenmurarna fria från buskar och växtlighet.

Delområde 1 B

Håll brukningsvägen i södra kanten av den öppna marken välröjd och öppen. Håll stenmurarna fria från buskar, träd och sly. Håll röjningsrösen och åkerytorna på sluttningen söderut ned mot Lillasjön fria från träd och sly. Plockhugg i slänten så att skogen ger ett öppet hagmarksliknande intryck. Våtmarken som kantar sjön lämnas för fri utveckling. Slänten betas alternativt slås.

Skötselområde 2

Område med röjningsrösen, stenmurar, mjälatag, åkertegar, terrasskanter och åkerhak.

Beskrivning

I norr består området av öppen betad mark. I mitten höjer sig ett åsparti med fornåkrar, röjningsrösen, grunda diken och åkerterrasser. På åsen växer flera stora solitära ekar samt enstaka enar, granar och alar.

Området med fossil åker fortsätter söderut och går från vägen i väster till sjön. Mot söder och sydväst finns ett bestånd med lövskog bestående av bland annat ek och björk med ett visst inslag av tall. I området finns ett jätteträd (ek). Enstaka granar växer också här. I östra delen gränsar området mot Dräggsjön. Här finns en på sina ställen synlig strandvall. I norr finns en mur som täcker en mindre bäckfåra. Den återfinns också i område 3. Bäckens har sitt utlopp i sjön.

Längst ned i sydöst finns det två områden med fossil åkermark med avlånga tegplöjda parceller. Denna åkermark kan ses redan på 1890-97 års ekonomiska karta i gränsen mot Hackekullen. Norr därom låg ett åkerområde som då var mer flikigt och sönderbrutet än idag. Barrskog skar in i åkrarna.

Längst i öster mot Dräggsjön fanns ett bestånd av lövskog. På 1890-97 års ekonomiska karta kan man se även se ett bestånd av barrskog i sydväst.

I sydväst finns idag en gallrad ek- och tallskog närmast vägen som betas av får, samt ett mjälatag längre österut. Östra och sydligaste delarna av området är medtagna i en inventering av ängar och hagmark från 2004. Där klassas de som blandlövhage. Indikatorarter för denna typ av natur och som förekommer i området är bland annat grönvit nattviol, liten blåklocka, prästkrag, svinrot, vårbrodd, stagg och backtimjan.

Kvalitetsmål

Den öppna marken med åkertegar och diken syns tydligt och är väl betad. Muren med bäcken är väl synlig och visar äldre tiders sätt att utnyttja tillgänglig mark på bästa sätt.

Det stora området med fossil åker i områdets mitt är väl betat, och röjningsrösen, åkerytor och terrasser är väl framröjda och synliga så att de illustrerar forna tiders åkerbruk och markanvändning på ett pedagogiskt sätt. Muren i området är även den väl synlig och visar på hur avgränsningar såg ut och fungerade i äldre tider. Området betas under april till oktober.

Strandvallen syns tydligt och visar på sjöns historia med höjningar och sänkningar av vattenståndet.

Skyltar finns vid forn- och kulturlämningar.

Skötselmål

Gallra bort björkar från åkerytorna i området längst i norr och fortsätt att beta området med högt betestryck.

Håll röjningsrösen i den fossila åkermarken fria från buskar, träd och sly. Även åkerytor och terrasser skall hållas öppna så att de är väl synliga och framträder klart.

Avverka successivt all smågran på den centralt belägna åsen men spara stora granar som evighetsträd. Fortsätt beta området med högt betestryck. Centralt belägen är också en dubbelmur mot den högre liggande åkermarken. Håll muren fri från buskar och sly.

Fortsätt beta området i sydöst med högt betestryck. Håll åkerytorna fria från buskar och sly. Ta bort smågranar mellan åkerytorna och vid reservatets sydöstra gräns mot den så kallade Hackekullen.

Håll området i sydväst väl röjt och mjälataget fritt från buskar och sly.

Håll strandvallen fri från buskar, träd och sly så att den framträder väl.

Skötselområde 3

Röse, linbasta, husgrund (jordkällargrund?), röjningsrösen, åkerytor, terrasser, stenmurar, stenbrott

Beskrivning

I norra delen av området finns en åkervall som i norr och väster kantas av välhållna dubbelmurar.

På 1890-97 års karta kan man se att området då bestod av små åkrar omgivna av lövskog. Området saknade då bebyggelse.

Centralt beläget finns ett röse på en ekbacke. Nära vägen som avgränsar området finns grunden av en linbasta samt ännu en grund, eventuellt efter en jordkällare. Här går även en äldre körväg från gården Ramsholmen mot norr. Strax öster om dessa objekt finns ett mindre stenbrott beläget i betesmark med enstaka lövträd. Sedan följer en sluttning ned mot sjön som innehåller fossil åker i form av röjningsrösen, åkerytor, terrasser och terrasskanter. I söder avgränsas området av den stenmur, med en bäck under, som utgör gränsen mot skötselområde 2.

Största delen av området är medtagen i inventeringen av ängar och hagmark från 2004. Där klassas det som blandlövhage. Indikatorarter som förekommer i området är bland andra grönvit nattviol, liten blåklocka, prästkrage, svinrot, vårbrodd, stagg och backtimjan.

I området ligger ett bostadshus med tomt. Det ingår dock inte i reservatet.

Kvalitetsmål

Området är väl betat. Systemen av murar är väl röjda och synliga i landskapet och illustrerar tydligt 1800- och det tidiga 1900-talets odlingsstrukturer. Linbasta, husgrund och stenbrott framträder väl och tydliggör dåtidens husbehovsindustri.

Åkerytor och röjningsrösen är väl betade och röjda och framstår tydligt. De visar på flera tidshorisonter av odling och hävd. Bete sker med kor eller får under vegetationssäsongen från april till oktober. Vegetationen är väl avbetad vid säsongens slut. Avsnitt som djuren ratat har putsats efter betessäsongen.

Fortidens gravskick synliggörs av ett väl framrensat röse som står i en miljö av glest stående och välväxta ekar.

Skyltar finns vid forn- och kulturlämningar.

Strandvallen längs sjön är väl synliggjord för att bibringa förståelse för hur sjöns vattenstånd har förändrats genom åren.

Skötselmål

Hela skötselområdet betas med högt betetryck

Bete ska ske med kor eller får under vegetationssäsongen från april till oktober. Vegetationen skall vara väl avbetad vid säsongens slut. Avsnitt som djuren ratat skall putsas efter betessäsongen.

Dubbelmurarna i norr hålls fria från buskar och sly och åkerytan hålls öppen. Bronsåldersröset på ekbacken skall hållas fritt från träd, buskar och sly. Gallra successivt så att ekarna som sparas ges möjlighet att utveckla fristående kronor.

Den fossila åkermarken som sträcker sig ned mot sjön hålls väl rensad så att den framträder tydligt. Håll åkerytorna öppna och håll röjningsrösen fria från träd, buskar och sly. Stenbrottet hålls rent från buskar och sly.

Muren med bäcken inunder hålls fri från buskar och sly.

Håll strandvallen fri från buskar, träd och sly så den framträder väl.

Skötselområde 4

Odlingsröse på åkerholme, öppen mark, stenmurar.

Beskrivning

Området består mestadels av öppen mark. Här finns även en åkerholme med enar och ek. Vid åkerholmen ligger ett odlingsröse av relativt sent datum. I nordöst och öst inramas området av stenmurar. Genom området går en gångväg.

På 1890-97 års karta kan man se att området då var åker med våtmark i nordväst.

Kvalitetsmål

Området är betat och åkerytorna är väl synliga. Stenmurarna är väl synliga och visar på odlingssystem och avgränsningar. Odlingsröset är väl synligt på åkerholmen, vilken är väl röjd och skött. Gångvägen är väl röjd och framkomlig.

Skötselmål

Se till att eken på åkerholmen har fritt runt kronan. Håll odlingsröset fritt från träd, buskar och sly. Håll murarna fria från buskar och sly. Gångvägen hålls öppen och fri från buskar, träd och sly.

Skötselområde 5

Fossil åker med röjningsrösen. Stensättning, fornlämningsliknande lämning, block med skålgropar, farvägar. Plattform för skjutbana, åkerytor och öppet område för friluftsliv. Lövskog och mindre bestånd av gran. Hålvägar och färdväg. Backstugelämning. Bäck med hållbro. Strandvall längs sjön.

Beskrivning

Här finns ett stort område med fossil åker, främst bestående av röjningsrösen men även av ett tiotal åkerytor. Den fossila åkern sträcker sig från Dräggsjön västerut upp mot en höjd i områdets centrala del.

På höjden centralt i området finns en stensättning, ett block med skålgropar och en stensättningsliknande lämning. Höjdområdet genomkorsas även av en äldre farväg. Höjden är betad och täcks av lövskog. Längst i väster ligger en mindre husgrund, lämningen av backstugan "Ruters lyckor". Den fossila åkern är här av tidigt datum vilket även visas av dess samband med stensättningen och skålgropsblocket. De äldsta delarna av denna odlingsmark är belägna över högsta kustlinjen där marken är näringsrik och lättbearbetad, även om den är väldigt stenig, för enklare redskap såsom hackor och grävkäppar.

I sluttningens norra sluttning finns ett tätt granskogsbestånd.

Österut, nära sjön är terrängen flackare, här finns även en brukningsväg samt ett par mindre hålvägar. Området är betat och ligger i en ekhage och gallrad ekskog med ett stort antal fornåkrar och odlingsrösen. Tegarna övergavs vid skiftet 1880. Nu återfinns en nyare teg.

I norr är området också relativt flackt. Här flyter Dräggsjöbäcken fram. Den omges delvis av granskog. Över bäcken sträcker sig en hållbro och i närheten av den finns en gränssten.

I norr finns även en öppen aktivitetsyta för friluftsliv med en övernattningsstuga. Ytan var på 1890-talet en åker omgiven av lövskog. I anslutning till aktivitetssytan kan man se rester av en skjutvall.

Områdets sydvästra del (5C) består av avverkad skog. Här finns fortsättningen på det stora röjningsröseområdet från delområde B norr. Den äldre färdvägen som avgränsar delområdena B och C går här upp i skogsbacken, för att löpa vidare på skogsåsen och passera väster om stensättningen och skålgropsblocket.

På 1890-97 års karta kan man se att det som idag är delområde 5A var lövskog. Delområde 5b bestod då av lövskog i norr och en liten rundad åkeryta. På område 5C låg längst i väst en oregelbunden åker (som sköt ut åt nordöst ungefär där dagens infartsväg till OK Mark går). Öster om den fanns en våtmark (våtäng?) som gränsade till lövskog i öster och åker i väst. På område 5D fanns en åker omgiven av lövskog. Den gamla vägen som idag utgör gräns mellan delområdena B och C syns tydligt på kartan. Den gick på den tiden förbi Ramsholmen och norrut till Skallared.

Kvalitetsmål

Skogen på höjden är gles och ger fri sikt ned mot sjön. Trädbeståndet är av hagmarkskaraktär. Träddridån nere vid sjön är utglesad. Björkarna längs stigen är kraftigt utglesade eller borttagna och det lågt liggande området nedanför kullen är nästan öppet. Röjningsrösen i områdena med fossil åkermark är väl synliga så att forntidens markanvändning klart framgår.

Stensättningen på höjden är fri från växtlighet och syns väl. Dess relation med omgivande fossil åker och med blocket med skålgropar är väl synliggjort. En åkerteg nedanför höjderna är upplöjd eller odlad så att även senare tiders odling synliggörs.

Hålvägarna och den längre äldre färdvägen är väl synliga i landskapet så att deras funktion och kommunikationsmässiga sammanhang klart framgår.

Husgrunden är väl synlig och fri från träd och buskar.

Strandvallen längs sjön är väl synliggjord för att bibringa förståelse för hur sjöns vattenstånd har förändrats genom åren.

Hela skötselområdet är väl betat och hävdad. Skyltar finns vid forn- och kulturlämningar.

Värdefulla gamla och döda träd inom området är sparade, speciellt sådana med bohål efter fåglar. Resten av den döda veden ligger i faunadepåer för att gynna insekts- och fågelliv samt för att ge intryck av mänskligt ordnat område. Inom sumpområdena är döda träd kvar.

Skötselmål

Spara de mest värdefulla av de gamla och döda träden inom området, speciellt sådana med bohål i. Resten av den döda veden läggs i faunadepåer. Spara de döda träden i sumpområdena.

Bruksvägen genom områdets östra del är välskött och väl framkomlig. Hålvägarna och färdvägen är fria från buskar, sly och träd, och är väl framkomliga.

Delområde 5 A

Håll odlingsrösen och åkerytor fria från träd, buskar och sly. Börja beta området tidigt med högt betestryck. Betet påbörjas tidigt, i april och fortsätter till oktober.

Nära sjön finns en nyligen avverkad granskog som ersätts av gles ekskog. I området löper en brukningsväg som delvis ligger gemensamt med gammal hålväg. Håll vägarna fria från träd, buskar och sly. Träden i området bör glesas ut på sikt för att efterlikna hagmark.

Delområde 5 B

Håll röjningsrösena fria från träd buskar och sly. Håll även åkerytorna fria från sly, buskar och träd så att de syns tydligt.

Längst upp på höjden ligger en stensättning, en fornlämningsliknande lämning och ett block med skålgropar . Håll dessa fornlämningar fria från buskar och sly.

Det täta granskogsbeståndet i nordväst, nedanför kullen bör gallras.

Husgrunden Ruters lyckor i sydväst skall hållas fri från träd, sly och buskar.

Håll hålvägarna i området fria från sly, träd och buskar så att de framträder väl i landskapet.

Håll fästena till hällbron över Dräggsjöbäcken fria från sly så att bron syns väl.

Döda träd vid och i bäcken bör vara kvar. I sumpskogsområdet skall fri utveckling råda.

Åkerytan i sydöst bör plöjas upp.

I norr finns en mindre öppen yta. Den kan ses på 1890-97 års karta som en mindre åker. Denna yta bör hållas öppen med bete även i fortsättningen.

Delområde 5 C

Återväxten bör innehålla björk blandad med ädellövskog med inslag av tall. Området skall bli skogsbete eftersom åkern och den gamla våtmarken redan varit igenväxt av lövskog.

Håll körvägen som avgränsar delområdena B och C fri från träd, buskar och sly. Ta bort fallna träd och lägg i faunadepåer för att ge ett skött intryck och gynna den biologiska mångfalden.

Delområde 5 D

Området består av två restaurerade åkerlappar som kantas av en stenmur, odlingsrösen och en del stora ekar. Idag används det som aktivitetsyta. Här ligger även kommunens övernattnings- och aktivitetsstuga. Håll murar, odlingsrösen och åkerytor fria från träd, buskar och sly. Den gamla

skjutvallen hålls ren från buskar och sly. Djuren stängslas bort under tiden 1-15 juli före och i samband med lägerverksamhet under tiden 1 – 10 augusti. Klipp gräset i juli, två till tre gånger.

Skötselområde 6

Skog, fält

Beskrivning

Område delvis täckt av lövskog. Centralt tvärs över området ligger ett större åkerfält.

På 1890-97 års karta kan man se att i sydöst låg en oregelbunden åker som fortsatte in i det nuvarande område 5c. Den sköt också ut åt nordöst. Från åkerns norra del sträckte sig en äng åt väster. Söder om ängen fanns små åkerytor omgivna av lövskog. I norr och söder fanns det också lövskog.

Den skogstäckta norra delen av området är idag en nyckelbiotop av slaget lövskogslund (0,8 ha) med ek (varav några gamla och grova), vårtbjörk samt inslag av glasbjörk med mera. I området förekommer vedsvamp och tickor, torrträd, högstubbar och gamla träd. Hackmärken efter hackspett finns också.

Skogen i centrala och västra och sydvästra delen av området klassas som naturvärde av slaget lövskogslund/hagmarksskog. Den ingår också i inventeringen av ängar och hagmark från 2004 som blandlövhage med indikatorarter som små mängder grönvit nattviol, liten blåklocka, prästkrage, svinrot, vårbrodd, stagg och backtimjan.

Kvalitetsmål

Skogen röjs och gallras kontinuerligt. Gamla träd i nyckelbiotopen och i objektet med naturvärde är sparade för att gynna fågelliv, insektsliv och trädsvampar. Dessa träd har enligt häradskartan vuxit upp i ett öppet, lövskogsbevuxet hagmarkslandskap. Detta indikeras också av att de är spärrgreniga. Samtidigt får yngre träd utrymme att växa så att de i framtiden kan ersätta gamla träd som dör.

Den öppna ytan som en gång var åker är väl betad och öppen.

Skötselmål

Skogen plockhuggs och röjs vid behov. Hela området skall betas. Eventuell betesputs om inte betetrycket är tillräckligt, på den öppna, före detta åkern. Plockhugg eventuell gran. Ta bort all nyuppväxt gran. Områdets hagmarkskaraktär skall behållas.

Innan avverkning i nyckelbiotop skall samråd ske med skogsstyrelsen.

Skötselområde 7

Gårdstomt med husgrunder, stensättningsliknande lämningar, röse och områden med fossil åker med röjningsrösen. Området är uppdelat i två delområden.

Beskrivning

I området finns resterna av Skallareds gård. Resterna består bland annat av husgrunder efter bostadshus och efter ladugård, källare och andra ekonomibyggnader. På en mindre höjd strax utanför gårdstomten finns en stensättningsliknande lämning. Norr om gårdstomten ligger ett område med fossil åker vilket sträcker sig upp på en höjd. Längst upp på höjden hittar man resterna av ett röse och en mindre stensättningsliknande lämning. Lokalisering av den fossila åkermarken och dess anknytning till gravarna tyder på att den tillhör den äldsta typen av odlingslämningar.

I nordväst finns ytterligare ett område med röjningsrösen, varav merparten sträcker sig utanför reservatsgränsen. Både gårdstomten och den fossila åkern består av betad mark med lövskogstäcke. Mellan de två områdena består terrängen av öppen betesmark. I väster tar ett skogsområde vid. Här finns även en liten mosse. Ännu längre åt väster sträcker sig ett område med granskog bort mot utkikspunkten Uvberget.

Delområde A är klassad som nyckelbiotop med beteckningen lövskogslund. I biotopen förekommer träd som ek och vårtbjörk och även ask och hassel. Torrträd, träd med håligheter och bohål förekommer också. På 1890-talet bestod området av åkermark som i norr och väster var omgiven av lövskog och som gränsade till en mindre äng i söder. Söder om ängen fanns det också lövskog. Husen i Skallareds gård var då redan borta.

Delar av område A och ett stycke av område B är också medtaget i inventeringen av ängar och hagar från 2004 och klassas där som blandlövhage med indikatorarter som små mängder grönvit nattviol, liten blåklocka, prästkrage, svinrot, vårbrodd, stagg och backtimjan.

Delområde B med granskog i väster och syd, samt lövskog bestod på 1890 talet, enligt häradskartan, av lövskog.

Kvalitetsmål

Gravarna på höjden är väl synliga och skyltade. Sambandet med omgivande fossil åker framgår tydligt. Från gravarna är det fri sikt in mot gravplatserna på Ladulyckekullen, så som det troligen var under bronsåldern eller äldre järnåldern. Den fossila åkermarken är väl framröjd och tydlig i landskapet. Området betas.

Den öppna marken mellan höjden och gårdstomten är väl betad och synliggjord.

Skallareds gårdstomt är väl synlig. Husgrunder och källargrunder är väl framröjda. Gårdens struktur och funktioner framgår tydligt och illustrerar 1800-talets jordbruksmiljö på ett klart sätt. Tomten betas.

Skötselmål

Delområde 7 A

Gravarna på höjden hålls fria från sly, buskar och träd, likaså den omgivande fossila åkermarken. Området betas.

Det centrala områdets öppna mark hålls väl betad under tiden april till oktober under vegetationsperioden.

Sydvästra delen: Husgrunderna och källargrunden på Skallareds gårdstomt hålls fria från buskage, sly och träd. Området betas så att gårdens struktur framträder väl. Den fornlämningsliknande lämningen hålls likaså fri från täckande växtlighet. Ta bort träd och sly från röjningsrösen. Området betas.

Döda träd vid stigar tas bort och läggs i faunadepåer. Askar i odlingsrösen hamlas för att hindra eventuella skador på rösen om träden faller.

Innan avverkning i nyckelbiotop skall samråd ske med skogsstyrelsen.

Delområde 7 B

Inriktningen på skogsskötseln bör anpassas för att främja en långsiktig utveckling mot naturskog med huvudsakligen lövträd. Röjningsrösen i nordväst skall hållas väl synliga och fria från buskar, sly och träd.

Delar av området är medtaget i inventeringen av ängar och hagar från 2004 och klassas där som blandlövhage.

Skötselområde 8

Område med röjningsrösen. Äldre färdväg. Öppen betad mark, tidigare åker.

Beskrivning

I skötselområdets södra halva ligger ett större område med fossil åker, främst röjningsrösen. Det fortsätter i område 5. Den fossila åkermarken betas och täcks av en gles lövskog. Norra delen av skötselområdet domineras av öppen, betad mark som tidigare utgjorts av åker och äng. Denna åker och ängsmark syns på 1890-97 års karta i norr mot bäcken. På denna gamla karta kan man också se en äng med två små åkrar insprängda i sydväst. Förutom dessa ängs- och åkermarker bestod området på 1890-talet av lövskog.

Genom området löper en äldre färdväg som även den syns på 1890-97 års karta.

I området ligger en byggnad som används av OK Mark.

Kvalitetsmål

Den fossila åkermarken är fri från buskar och sly. Den är väl betad och synlig i terrängen. Dess samband med övrig fossil åker är klart synliggjord och den illustrerar väl forna tiders odlingssätt och markanvändning. Färdvägen är väl röjd och synliggjord och dess kommunikationsmässiga samband är tydliggjort. Den öppna marken betas under vegetationssäsongen från april till oktober. Vegetationen är väl avbetad vid säsongens slut. Avsnitt som djuren har ratat putsas efter betessäsongen. Skogen begränsas så att den inte breder ut sig på den öppna marken.

Skötselmål

Röjningsrösen hålls fria från buskar, träd och sly. Färdvägen likaså.

Den öppna marken betas hårt, under vegetationssäsongen från april till oktober. Avsnitt som djuren har ratat skall putsas efter betessäsongen. Även slåtter för vall kan förekomma. Skogen skall begränsas så att den inte breder ut sig på den öppna marken.

Skötselområde 9

Gårdstomt, backstugegrunder och husgrunder. Kulle med fossil åker, hällkista och röse. Sumpskog med husgrund.

Beskrivning

I området ligger Hult Nedergårdens gamla gårdstomt med husgrunder, murar, brunnar, odlingsrösen, åkerytor, aplar, hassel, hamlade askar och fina rester av naturbetesflora med indikatorarter för naturlig fodermark. Gårdstomten är till största delen belägen i öppen betesmark. I utkanten av tomten finns i norr en mindre husgrund (eventuell källargrund) och i söder två backstugegrunder. Källargrunden i norr ligger i lövskog.

Hult Nedergården har anor från medeltiden och kan ses på storskifteskartan från 1815. Man ser att gården då omgavs av åkertegar, ängsmarker och betesmark. Bebyggelsen bestod av minst ett tiotal hus. Gårdsverksamheten lades ned 1882 då husen också togs ned. Går man fram i tiden till 1890-97 års karta ser man att området där gården legat då bestod av en åkerlapp med ängsmarker i väst och i söder.

Området klassas av skogsstyrelsen som objekt med naturvärde av typen ädellövskog.

Söder om gårdstomten höjer sig Ladulyckekullen, en kulle beväxt med glest stående lövträd och enstaka enar. Kullen innehåller fossil åkermark bestående av åkerytor, terrasskanter, åkerhak och en mängd röjningsrösen. På 1890-97 års karta kan man se att det växte lövskog med inslag av barrträd på kullen. Går man tillbaka till 1815 års storskifteskarta kan man se att det fanns flera små åkrar här. Dessa var inte längre i bruk i slutet av 1800-talet. Dock kan man se spår av dem än idag.

Ladulyckekullen ingår i en inventering över ängar och hagar i Mark från 2004. Där klassas området som blandlövhage. I området växer indikatorarter som små mängder grönvit nattviol, liten blåklocka, prästkraze, svinrot, vårbrodd, stagg och backtimjan. Västra delen av området är klassat som en nyckelbiotop av arten lövskogslund med bland annat ek (varav några gamla och grova) och vårtbjörk med inslag av asp, glasbjörk, klibbal och tall. I området förekommer vedsvamp och tickor. Även torrträd, högstubbar och gamla träd förekommer i området.

Röjningsrösen fortsätter på planare mark söder om kullen. Man kan påvisa åkerbruk redan från vikingatiden, men med största sannolikhet sträcker sig odlingen mycket längre tillbaka i tiden, vilket delvis indikeras av den hällkista och det röse som finns på kullen. Nere vid kullens bas i väster finns stentippar av yngre datum. Vad gäller område 9A längst i sydväst ned mot Dräggsjöbäcken kan man på 1890-97 års karta se att det då bestod av åker.

Nere vid Ladulyckekullens östra fot har Kinna naturskyddsförening en liten stuga.

Längs Dräggsjöns västra strand löper en tydlig strandvall. Den visar tydligt hur högt vattnet en gång gick innan sjösänkningarna.

Strax norr om Dräggsjön finns en fuktig skog bestående av al och gran vilken innehåller en mindre husgrund som dock ligger strax utanför reservatets gräns. På 1890-97 års karta kan man se att Dräggsjön på den tiden gick upp i området. Efter senare tiders sänkningar har området delvis torrlagts och sumpskogen bildats.

I nordväst finns ett område med röjningsrösen, blandad lövskog med inslag av ek samt en del öppen mark (delområde 9 E). På området fanns det på 1890-talet äng i norr samt åker i söder och väst.

Kvalitetsmål

Gles vegetation växer på Ladulyckekullen. Man har fri sikt mellan kullen och röset på höjden i väster vid Skallareds gamla tomt. Trädbeståndet består främst av glest stående ekar och enar. Huvuddelen av de döda träden har tagits bort och lagts i faunadepåer, utom i sumpskogen vid parkeringsplatsen och den norra slänten med alsumpskog. Området betas. Fornlämningarna och den fossila åkermarken är väl synliggjorda och fria från sly och buskar. Åkerytor, terrasskanter och åkerhak syns väl.

Hults gamla gårdstomt är väl synligjord. Husgrunder, brunnar, röjningsrösen och stenmurar framträder tydligt. Äldre tiders odlingsstruktur och rumsliga indelning syns väl i landskapet. Beståndet med gamla fruktträd är väl vårdat. Hamlade träd hamlas även i fortsättningen. Området i nordväst är väl betat och den fossila åkern med röjningsrösen är väl synlig och fri från sly och buskar.

Strandvallen längs sjön är väl synliggjord för att bibringa förståelse för hur sjöns vattenstånd har förändrats genom åren.

Sumpområdena är lämnade för fri utveckling.

Hela skötselområdet är väl betat och hävdad. Skyltar finns vid forn- och kulturlämningar.

Bruksvägen genom området är välskött och väl framkomlig och bör anpassas för personer med nedsatt rörelseförmåga.

Skötselmål

Ta ner merparten av de döda träden inom hela området och lägg dem i faunadepåer utom i sumpskogen vid parkeringsplatsen och den norra slänten med alsumpskog.

Längs med Dräggsjöbäcken bör en zon av växtlighet sparas längs vattnet. Döda träd i och invid bäcken bör inte tas bort eftersom sådana gynnar djurlivet i och vid bäcken.

Håll strandvallen fri från buskar, träd och sly så den framträder väl.

Delområde 9 A

Öppet område ned mot Dräggsjöbäcken. På 1890-97 års karta kan man se att delområdet bestod av åker. Det hålls öppet genom bete och betesputs.

Delområde 9 B

Ladulyckekullen. På området växer stora ekar och björkar. Dessa hålls glest.

Gravarna uppe på kullen hålls fria från buskar, sly och träd. Den fossila åkermarken på och nedanför kullen betas väl. De gamla åkerytorna och röjningsrösen hålls fria från buskar, sly och träd.

Gallra så att stora lövträd får fritt runt kronan. Bete från och med första augusti för att gynna grön nattviol och annan örtflora.

Genom området löper en brukningsväg. Den hålls fri från träd, buskar och sly.

Ta bort torrakor och fallna träd i anslutning till stigar på kullens västra och sydvästra sluttningar och lägg dem i faunadepåer. Rensa bort sly och träd och förhindra nytillväxt vid stenmurar och stentippar.

I områdets nordvästra sluttning finns ett område med branter och stup. Här bör en del döda träd lämnas kvar.

I delområdet ligger ett område som klassas som nyckelbiotop. Innan avverkning sker där skall samråd ske med skogsstyrelsen.

Strax nordost om parkeringsplatsen finns ett litet sankt område vilket skall lämnas för fri utveckling.

Delområde 9 C

I öst och nordöst ligger ett fuktig låglänt område med inslag av sumpskog med al och björk. Sumpskogen klassas som objekt med naturvärde (ädelövskog). Nära sjöstranden ligger en strandvall. Denna hålls fri från buskar, sly och träd. Sumpskogen lämnas för fri utveckling.

Delområde 9 D

Husgrunder, stenmurar, röjningsrösen och åkerytor hålls fria från buskar och sly. Brunnarna hålls fria så att de framträder tydligt. Beta med högt betetryck.

Frukträden vårdas. Lämpliga träd hamlas (främst ask och lind).

I nordöst är en fossil åker med ett tjugotal röjningsrösen belägen. Detta område betas och röjningsrösena hålls fria från sly, träd och buskar.

Genom området löper en brukningsväg. Denna hålls fri från buskar, träd och sly.

Delområde 9 E

Hela området betas och röjningsrösena hålls fria från buskar och sly. Den öppna ytan hålls öppen genom bete. Utvalda träd hamlas.

4. Friluftsliv och praktiska arrangemang

4.1 Övergripande mål

Reservatet ska utgöra ett attraktivt besöksmål för allmänheten. Väl underhållna

Parkeringsplatser och informationstavlor ska bidra till att området hålls tillgängligt för besökarna. Genom skyltning kan frågor kring odlingslandskapets natur- och kulturvärden och äldre jordbruksmetoder lyftas fram.

4.2 Information och anläggningar

Parkering

Två grusade parkeringsplatser med informationsskyltar finns färdigställda vid Infarten till KNF och vid OK Marks klubbstuga.

Toaletter och bänkar

Befintliga utedass används som toaletter. Möjligheten att inrätta ny toalett vid KNF-parkeringen alternativt OK Markparkeringen för att underlätta för besökare bör utredas.

Enklare bänkar finns utplacerade på lämpliga platser i reservatet. För närvarande finns bänkar i Vid parkeringen i delområde 9B, nedanför KNF:s stuga i delområde 9C, uppe på höjden vid stensättningen i delområde 5B, vid skylten vid infarten till OK Marks stuga i område 5C och vid stenmurarna där områdena 3, 4 och 5 möts.

Promenadvägar och stigar

Dessa skall underhållas så att framkomligheten är god. Träd, buskar eller annan vegetation som hindrar framkomlighet skall tas bort. Stängsel eller diken får inte allvarligt hindra besökares tillträde till större strövstigar och promenadvägar. Där stängsel korsar promenadväg eller Strövstig, skall särskilda stängselövergångar ordnas. Träbroar finns över åar och bäckar. Förutsättningarna för att anlägga tillgänglighetsanpassad stig från KNF-parkeringen runt Ladulyckekullen upp mot delområde 9D och 9E bör utredas.

Reservatets tillgänglighet bör utredas i en särskild tillgänglighetsplan.

Skyltar och information

Vid parkeringarna finns informationstavlor med karta och text om reservatet, samt informationsbroschyrer.

Promenadslingor med enhetlig skyltning finns.

5. Gränsmarkering

Gränsmarkering av reservatet skall utföras enligt Riksantikvarieämbetets anvisningar.

6. Dokumentation och uppföljning

En dokumentation av skötselåtgärder och deras effekt på kultur- och naturvärden är nödvändig för att se om den föreslagna skötselplanen följs och om målsättningen med kulturreseptatet uppfylls av de genomförda åtgärder.

Kulturvårdsförvaltaren ansvarar för att dokumentationen utförs och utvärderas

Uppföljningen genomförs årligen genom att hela reservatet inspekteras.

Samtliga genomförda åtgärder dokumenteras och en avstämning görs gentemot uppsatta mål. För varje skötselområde anges följande.

- Vilka åtgärder som genomförts
- Om åtgärder varit i linje med målen
- Vilka mål som är uppfylla
- Eventuellt behov av revideringar av skötselplanen

Dessutom inspekteras alla stigar, skyltar och andra anläggningar för rekreation och friluftsliv. Behov av åtgärder skall dokumenteras.

Vart femte år görs en mer noggrann uppföljning av forn- och kulturlämningar samt det biologiska kulturarvet. Detta görs för att säkerställa att alla lämningar och spår får den vård de behöver och att växter och djur som skall bevaras finns kvar.

6.1 Skötselplanens revidering

En översyn av skötselplanen med tillhörande vårdplan bör göras då uppföljningen indikerar att behov finns, eller senast 2022.

I framtiden bör man komplettera med noggranna detaljinventeringar och utredning om områdets biologiska kulturarv och dess historia för att ytterligare öka möjligheterna att följa upp skötselåtgärder och mål.

7. Källförteckning

Tryckta källor

- Axelsson, Susanne; Olsson, Marie; Wallin, Nils, 2010: *Inventering av fossil åkermark i Sjuhäradsbygden. Örby socken, Marks kommun*. Länsstyrelsen Västra Götalands län rapport 2010:49.
- Bertilsson, Magnus, 2004: *Ängar och hagar i Mark. En återinventering sommaren 2004*. Miljö i Mark 2005:1. Marks kommun.
- Cserhalmi, Niklas, 1997: *Fårad mark. Handbok för tolkning av historiska kartor och landskap*. Bygd och Natur. Stockholm.
- Där färdvägar mötas. En bok om Örby och Skene*. 1981. Borås.
- Hultengren, S; Stenström, J, 1990: *Ängs- och hagmarker i Marks kommun*. Länsstyrelsen i Älvsborgs län rapport 1990:9.
- Gren, Leif, 1991: 'Fossil åkermark'. *Fornlämningar i Sverige* 4. Riksantikvarieämbetet.
- Lindman, Gundela; Stibeus, Magnus, 1994: *Arkeologiska undersökningar i Berghem – Kinna – Örby*. Arkeologiska resultat UV Väst 1994:38. Riksantikvarieämbetet.
- Sahlgren, Jöran (red), 1951: *Sveriges bebyggelse. Landsbygden. Älvsborgs län IV*. Hermes. Uddevalla.
- Sjöar i Älvsborgs län. Södra delen. Beskrivning och naturvårdsbedömning*. Länsstyrelsen Älvsborgs län 1989:9.

Otryckta källor

- Carlsson, Arvid, 1995: *Ramsholmens gård inom Mark Örby Skallared 1:1 och Mark Hult 1:1 i Örby registerområde*.
- Connelid, Pär, 1995: *Landskapshistorisk utredning på delar av fastigheterna Ramsholmen, Hult Nedergården och Skallared, Örby sn i Marks kommun* (stencil).
- Nilsson, Hannes, 2004: *Landskapshistorisk analys av Hult i Örby socken, Marks kommun*. Uppsats 5 p i landskapshistorisk analys.
- Schillander, Per, 1996: *Gårdsbeskrivning över Ramsholmen, Örby. Marks kommun och Länsstyrelsen i Älvsborgs län* (stencil).

Kartor

Lantmäterikartor:

- Storskifte av utmarken, Galtholmsskogen, 1768; Henrik Georg Malmsten.
- Geometrisk karta över inägor till kronohemmanet Hult Lillegården; 1786; Henrik Georg Malmsten
- Storskifte av kronoskatte rusthålllet Hult Storegården, 1815-16; Jacob Johan Norrbohm.
- Konceptblad till häradskartan, 1890-97.

Webbsidor

Riksantikvarieämbetets fornminnesinformationssystem (FMIS): www.raa.se

Skogsstyrelsens informationssystem Skogens pärlor: <http://minasidor.skogsstyrelsen.se/skogensparlor/>

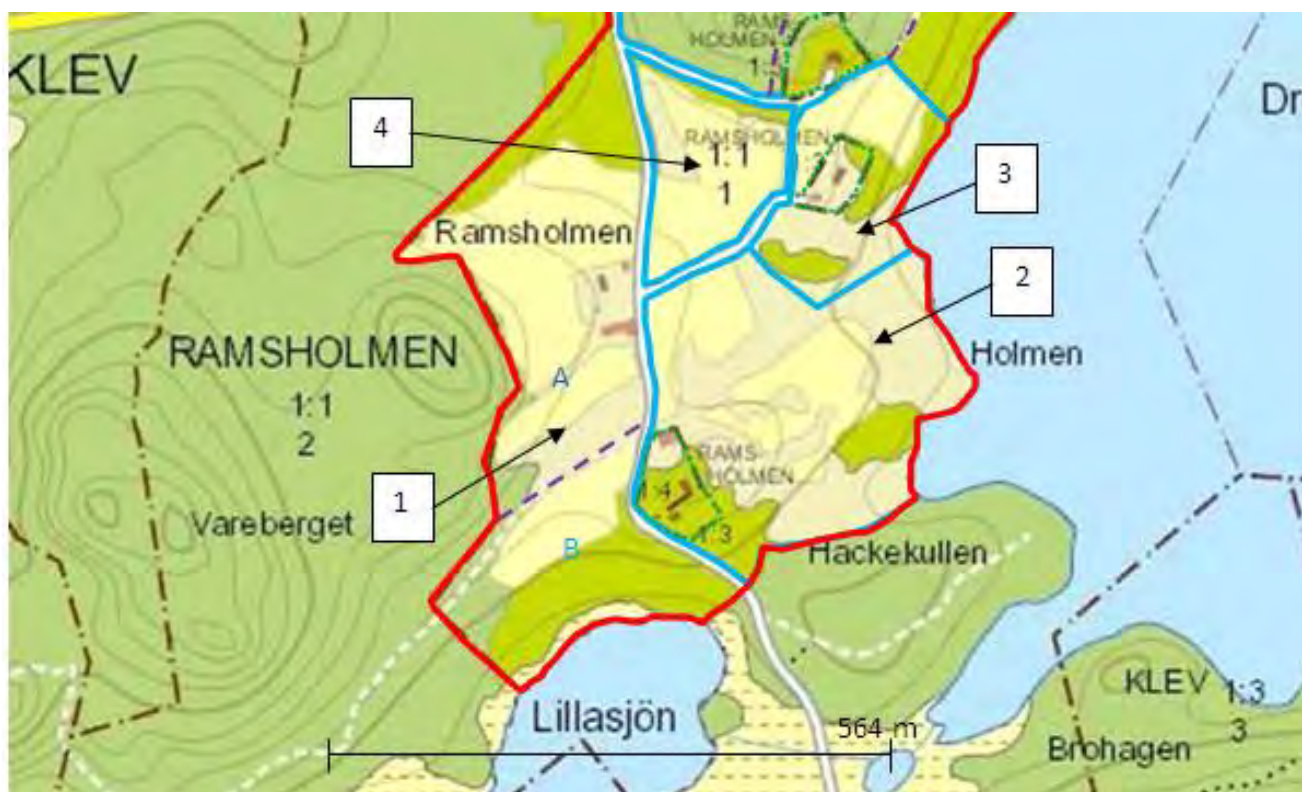
Bilaga 1 Kartor över nya skötsel- och delområden

Karta över norra delen av kulturresevatet

Reservatsgräns	—
Gräns för skötselområde	—
Gräns för delområde	- - -
Tomt som inte tillhör resevat	
Beteckning för delområde	A

Bilaga 1 (forts)

Karta över södra delen av Kulturreseptatet

Reservatsgräns	—
Gräns för skötselområde	—
Gräns för delområde	- - -
Tomt som inte tillhör reservat	
Beteckning för delområde	A

Bilaga 2 Tabell över forn- och kulturlämningar i skötselområdena

Skötselområde 1				
Objekt	Raä nr	SoH nr	LST inventering	Kommentar
Gården Ramsholmen				
Jordkällare		6109	Omnämnd: omr 12	
Fägata				
Äldre åkerytor				
Röjningsrösen				
Stentipp				
Nummer i Gårdsbeskrivning 1, 2				

Skötselområde 2				
Objekt	Raä nr	SoH nr	LST inventering	Kommentar
Fossil åker	263		Utvidgat	
-Röjningsrösen	263		Utvidgat	
-Terasskanter	263		Utvidgat	
-Åkerhak	263		Utvidgat	
-Åkertegar (5) med diken	263		Utvidgat	
-Åkerparceller (ca 10)	263		Utvidgat	
Mjälatag				
Nummer i Gårdsbeskrivning 3,4,5,6,8				

Skötselområde 3				
Objekt	Raä nr	SoH nr	LST inventering	Kommentar
Röse	159			
Grund efter linbasta samt annan grund		6018		
Mindre stenbrott		6127		
Mur med bäck under				
Långsmala åkerytor				
Åkerterrasser				
Röjningsrösen			Tillagda	
Stenmurar				
Nummer i Gårdsbeskrivning 7, 9, 10, 12, 15				

Bilaga 2 (forts)

Skötselområde 4				
Objekt	Raä nr	SoH nr	LST inventering	Kommentar
Röjningsröse på åkerholme				
Fyndplats för stenyx	158			Stridsyx av bergart
Stenmurar				
Nr i Gårdsbeskrivning 13				

Skötselområde 5				
Objekt	Raä nr	SoH nr	LST inventering	Kommentar
Fossil åker	262:1, 219:1, 220:1		Utvidgat	
-röjningsrösen	262:1, 219:1, 220:1			Ca 250 stycken
-åkerytter och terrasskanter	262:1, 219:1, 220:1			
Stensättning	218			
Fornlämningsliknande lämning	160			Stensättningsliknande
Skålgropar		6000	Medtaget: område 11	På flyttblock
Vall för skjutbana		6219		
Hällbro		6121		Över Dräggsjöbäcken
Gränssten		6123		Vid Dräggsjöbäcken
Gränssten		6382		
Färdväg		6125		
Färdväg		6124		
Färdväg		6120		
Backstugelämning		5859		"Ruters lyckor"
Nummer i Gårdsbeskrivning 14, 16, 17, 18, 19, 20, 21, 22				

Skötselområde 6				
Objekt	Raä nr	SoH nr	LST inventering	Kommentar
Öppen åkermark och skog				Sentida

Skötselområde 7				
Objekt	Raä nr	SoH nr	LST inventering	Kommentar
Fossil åker	157:3		Utvidgat	
-röjningsrösen	157:3			
Röse	157:1			
Fornlämningsliknande lämning	157:2			Stensättningsliknande
Gårdstomt	248		Utvidgad	Skallared
-husgrunder	248			Skallared
-källargrund	248			Skallared
Fornlämningsliknande lämning	156			
Fossil åker			Tillagd: område 17	Röjningsrösen i väst

Bilaga 2 (forts)

Skötselområde 8				
Objekt	Raä nr	SoH nr	LST inventering	Kommentar
Fossil åker	262:2			Område med röjningsrösen

Skötselområde 9				
Objekt	Raä nr	SoH nr	LST inventering	Kommentar
Fossil åker	250	Utvidgat		
-röjningsrösen	250			239 stycken
-åkerytor	250			
-terrasskanter	250			En daterad till vikingatid
-åkerhak	250			25 stycken
Gårdstomt	148		Utvidgad	Hult Nedergården
-husgrunder	148	Några tillagda		
-brunnar	148	En tillagd		2 stycken
-röjningsrösen	148		Tillagda	
-åkerytor	148		Tillagda	
-stenmurar	148			
-fruktträd	148			
Backstugegrunder		5861		2 stycken (?)
Kolningsgrop		5851		Något osäker
Husgrund		5916		Norr om sjön
Källargrund (?)		6108		Norr om gårdstomten
Stenbrott		5997		Kluvet stenblock
Röjningsrösen	147:2			Sträcker sig utanför reservatet
Nummer i Gårdsbeskrivning 23, 24, 25				

Förkortningar och hänvisningar

Raä: Riksantikvarieämbetets fornminnesregister (FMIS)

SoH: Skogsstyrelsens informationssystem. Kan läsas på internetsiten Skogens pärlor: <http://minasidor.skogsstyrelsen.se/skogensparlor/>

SoH-objekten skall granskas och föras över till FMIS. Då får de också status som fast fornlämning eller övrig kulturhistorisk lämning. Statusen bestämmer sedan lämningens juridiska skydd.

Lst: Länsstyrelsen, hänvisning till: *Inventering av fossil åkermark i Sjuhäradsbygden*. Örby socken, Marks kommun. Rapport 2010:49. Länsstyrelsen i västra Götaland. Även dessa lämningar kommer att införas i FMIS och då få en juridisk status.

Gårdsbeskrivning över Ramsholmen, Örby. Naturcentrum 1996

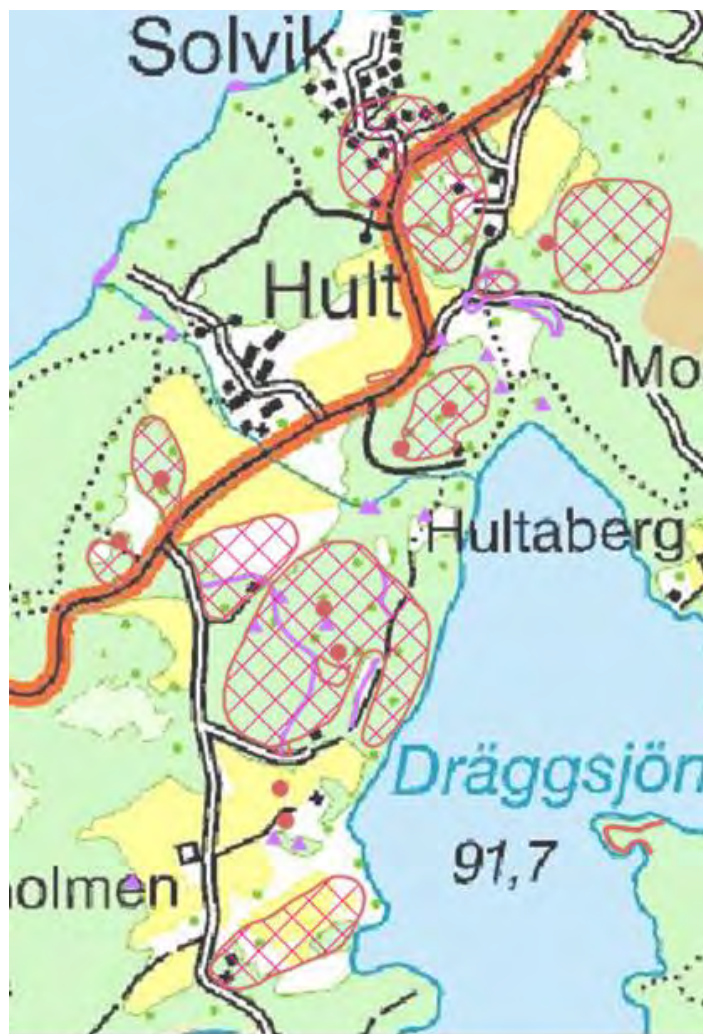
Bilaga 3 Skötselsammanfattning

Nr	Mål	Skötsel	När
1	Ramsholmens gård	Fortsatt bebyggelse på platsen	Kontinuerligt
	Åkrar, stentipp	Bete	Årligen
	Fågata, jordkällare	Slyröj	Vart annat år
	Odlingsrösen	Slyröj	Vart annat år
	Granskog	Gallra	Vart 10:e år
2	Informationstavla	Tillsyn, fyll på broschyrer, tvätta tavlan	Kontinuerligt
	Åkertegar, terrasskanter, åkerhak	Bete	Årligen
	Stängsel	Trimning vid undertrådar	Årligen
	Stigar	God framkomlighet, trimning	Årligen
	Röjningsrösen, stenmurar, mjälatag	Slyröj	Vart annat år
	Skogsdunge	Ta bort smågranar	Vart 5:e år
	Äldre diken	Dikas ur	Vart 10:e år
3	Linbasta, åkerytor, terrasser	Ta bort växtlighet	Årligen
	Stenmurar	Ta bort växtlighet	Årligen
	Stängsel	Info till fastighetsägaren om el på/av	Årligen
	Stängsel	Trimning vid undertrådar	Årligen
	Röjningsrösen, röse, stenbrott	Slyröj	Vart annat år
4	Betesmark	Betas	Årligen
	Stängsel	Trimning vid undertrådar	Årligen
	Äldre färdväg (mellan murar)	God framkomlighet, trimning	Årligen
	Åkerholme med odlingsröse	Slyröj	Vart annat år
	Stenmurar	Ta bort växtlighet	Vart annat år
5	Sumpskog	Fri utveckling	Kontinuerligt
	Lägerplats	Ta bort djuren två veckor före läger	Årligen
	Fossil åker med röjningsrösen	Plöjs om möjligt i pedagogiskt syfte	Årligen
	Fornlämningsliknande lämning, hålvägar, åkerytor, lövskog	Bete	Årligen
	Stängsel	Trimning vid undertrådar	Årligen
	Äldre färdväg, stigar	God framkomlighet, trimning	Årligen
	Stensättning	Slyröj	Vart annat år
	Skålgropsblock, äldre färdväg, husgrund	Slyröj	Vart annat år
	Plattform för skjutbana, gränssten	Slyröj	Vart annat år
	Gränssten	Slyröj runt stenen	Vart annat år
	Grandungar	Gallras	Vart 10:e år
	Bäck med hållbro	Ta bort smågranar under två meter	Vart 10:e år
6	Lövskog, betesmark	Bete	Årligen
	Stigar	God framkomlighet, trimning	Årligen
7	Myr	Fri utveckling	Kontinuerligt
	Fossil åker med röjningsrösen, lövskog, blandskog	Bete	Årligen
	Stängsel	Trimning vid undertrådar	Årligen
	Stigar	God framkomlighet, trimning	Årligen
	Gårdstomter med husgrunder	Ta bort växtlighet	Vart annat år
	Stensättningsliknande lämningar, röse	Slyröj	Vart annat år

Bilaga 3 (forts)

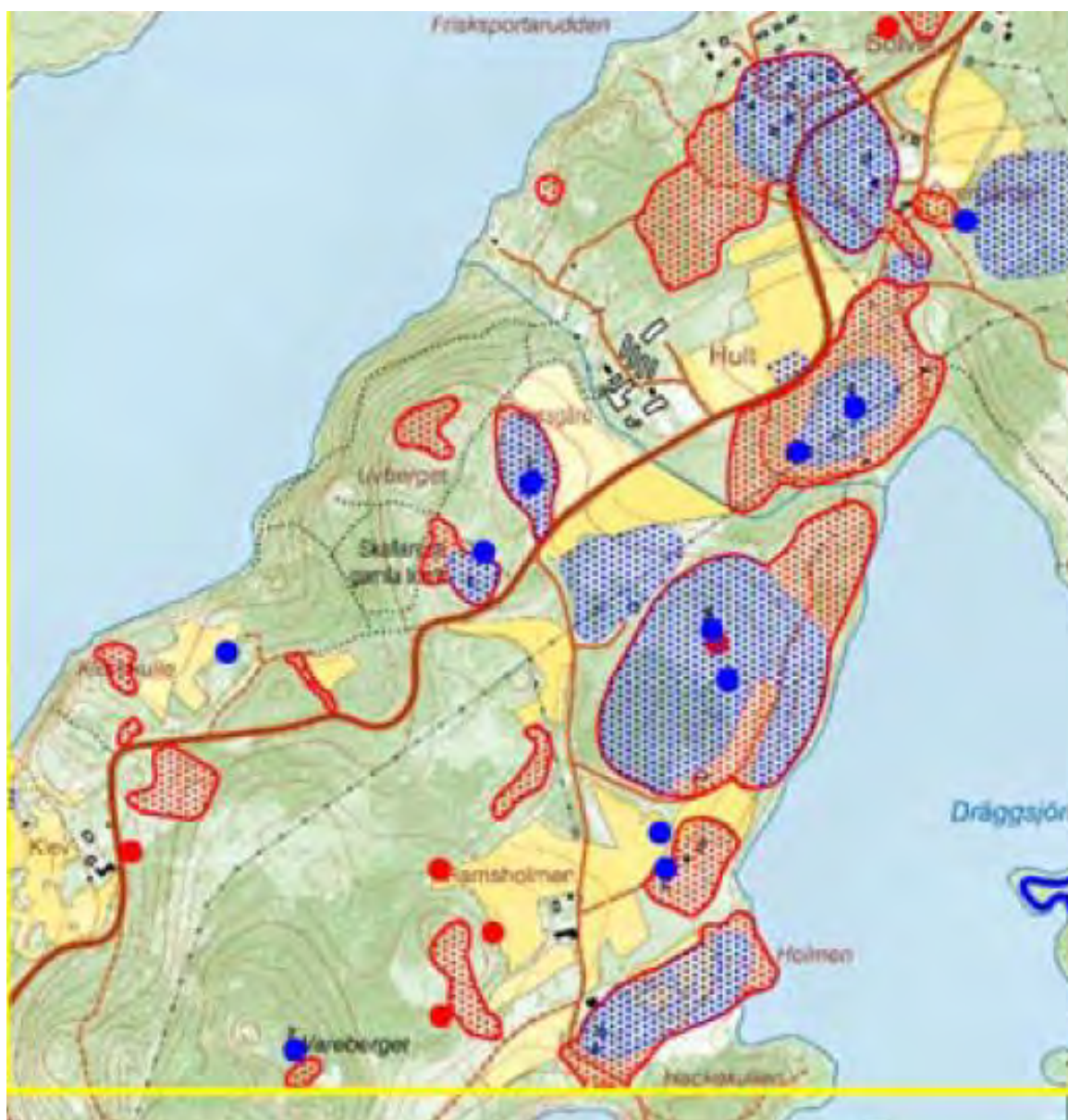
Nr	Mål	Skötsel	När
8	Parkering	Töm papperskorg, tillsyn	Kontinuerligt
	Informationstavla	Tillsyn, fyll på broschyrer, tvätta tavlan	Kontinuerligt
	Fossil åker med röjningsrösen, öppen betesmark	Bete	Årligen
	Stigar	God framkomlighet, trimning	Årligen
	Stängsel	Trimning vid undertrådar	Årligen
	Gles lövskog	Røj sly, vid ej tillräckligt betestryck	Vart annat år
9	Parkering	Töm papperskorg, tillsyn	Kontinuerligt
	Informationstavla	Tillsyn, fyll på broschyrer, tvätta tavlan	Kontinuerligt
	Grusväg	Väl underhållen grusväg	Kontinuerligt
	Fruktträd	Bevara	Kontinuerligt
	Alkärr med husgrund	Fri utveckling	Kontinuerligt
	Stigar	God framkomlighet	Årligen
	Stängsel	Trimning vid undertrådar	Årligen
	Äldre färdväg, stigar	God framkomlighet, trimning	Årligen
	Stenmurar	Ta bort växtlighet	Vart annat år
	Gårdstomt, husgrunder, backstugegrunder	Ta bort växtlighet	Vart annat år
	Odlingsrösen, hållkista, röse	Slyrøj	Vart annat år
	Stående och liggande död ved	Lägg i faunadepåer utom i sumpområden	Vart annat år
	Hamlade askar och lindar	Hamla	Vart 5:e-7:e år
	Ladulyckekullen med ekar	Friställ kronorna på de spärrgreniga ekarna	Vart 10:år

Bilaga 4 Kartor över utbredningen av forn- och kulturlämningar i Ramsholmens odlingslandskap och dess omgivning

Objekt från Fornminnesregistret (bruna) och objekt inventerade i projektet Skog och Historia (lila).
Karta från Skogens pärlor, Skogsstyrelsen.

Bilaga 4 (forts)

Forn- och kulturlämningar tillagda vid Länsstyrelsens inventering 2007 (i rött. Objekt från fornminnesregistret i blått). Det mesta av det som lagts till är fossil åker, framförallt röjningsröseområden. Ur: Axelsson, Susanne; Olsson, Marie; Wallin, Nils, 2010: *Inventering av fossil åkermark i Sjuhäradsbygden. Örby socken, Marks kommun*. Länsstyrelsen Västra Götalands län, Rapport 2010:49.

